

- ובלוא רצונכה לא יהיה
- ולא יתבונן כול בחו[קיד]
- 3 ובר[זיכה לא יביט כול
- ומה אפהו אדם ואדמה הוא
- 4 [מעפר] | קורץ ולעפר תשובתו
- כי תשכילנו בנפלאות כאלה
- 5 ובסוד א[מתכה] | תודיענו

בראשית יח, כז

ואני עפר ואפר

מה אזורם בלוא חפצתה

- 6 ומה אחשב | באין רצונכה
- מה אתחזק בלא העמדתני
- 7 ואיכה אשכיל בלא יצרתה | לי

מתחיל הכתוב הרצוף שנשמר יפה. — 8) הוא: אחריו רווח בשיעור של תיבה אחת. — 4) א[מתכה]: עקבות המים נראות. — 5) תודיענו: אחריו רווח קטן. — אחשב: כנראה כתב 'אתחשב', וניקד על התינו (מקום הניקוד מטושטש). 'אתחשב' — אולי בהשפעת 'אתחזק' בשורה הבאה. — 6) אשכיל: כתב

2 ובלוא: חוזר לעתים קרובות בהודיה זו וגם 1, 8; 1, 23. שימוש האופייני של 'בלוא' בהודיות הוא עם פועל: 'בלא העמדתני' (שורה 6) ועוד. בא גם במקרא, אבל לא בצורה התחבירית שלפנינו כאן (השווה במדבר לה, כב—כג; איכה ד, יד; דברי הימים ב ל, יח). לפנינו בשורה 6 בא 'באין רצונכה' תחת 'בלוא רצונכה'. ובלוא רצונכה לץ יהיה: כל דבר. האל קובע את הנעשה, עיין במבוא, סעיף 31.

2—3 ולא יתבונן כול וכו': בלא רצונכה לא יוכל כל אדם להביט ברויך. דרכי ההשגחה העליונה נסתרות הן (עיין במבוא, סעיף 35); אמנם מגלה האל מקצתן לבחיריו, ולכן כנגד לא יביט כול אתה מוצא: 'ובהביטי בכבודכה' (שורה 20) ומאמרים דומים (עיין במבוא, סעיף 51); וזהו גם טעם ההמשך כאן (שורה 4): 'כי תשכילנו' וכו'.
3 ומה אפהו: 'מה הוא?' עם הדגשה. הביטוי חוזר במגילות (עיין במילון), ותמיד הוא רומז לאפסותו של האדם. 'אפהו' הוא כתיב מקוצר ל'אף הוא' (21, 15); המלית 'אף' נוספה להדגשה ושימוש דומה (אבל אינו זהה) לשימוש במקרא. ומה אפהו אדם ואדמה הוא: הרי אין הוא אלא אדמה, לפי בראשית ב, ז. הסמל המקראי של היצירה מן העפר בא בהרחבה כאן וב-12, 27; קטע 4, 2; אפסותו של האדם מתוארת גם בדרכים אחרות בהודיות, עיין במבוא, סעיף 40.

4 קורץ: לפי איוב לג, ו; חוזר וגשנה ב-12, 24. ולעפר תשובתו: רמז לבראשית ג, יט. תשכילנו בנפלאות: נתת לו שכל להבין את הנפלאות של עולמך.

5 מה אזורם וכו': שורה של שאלות בנוסח דומה באה גם ב-12, 32. מה אזורם בלוא חפצתה: לא אוכל לחשב תכניות על מעשי העתידים בלעדיך. ומה אחשב: מקביל ל'אזורם' וטעמו: אחשוב מחשבות. חושבני שהוא בבניין קל (הכתיב החסר בא מחמת טעות, שבתחילה נכתב 'אתחשב', בהשפעת 'אתחזק' בשורה הבאה). ואפשר שהוא פיעל, כמו משלי כד, ח ועוד. וייתכן שהוא נפעל, וטעמו כמו 'לא יחשיבוני' (23, 4), היינו: בלעדי האל לא אשיג תשומת-לב בעיני הבריות (עיין במילון), וכך תתפרש גם הקריאה 'אתחשב', שביטלה הסופר, לדעתי, עליידי תיקונו (עיין הערות הקריאה).

6 מה אתחזק בלא העמדתני: השווה: 'זרחי החזיקה במעמד לפני נגע' (36, 4), ועיין

הודיה יח

מה אני

שלטונו של האל במעשיו מוחלט הוא, ושום דבר לא ייעשה בעולם בלי רצונו של האל. גם מעשיו וצדקתו של בעל ההודיות וגם עצם סגולתו להשמיע דברי שבח לבוראו לא ייתכנו אלא כמתנה ישירה של האל. שהרי האדם כשלעצמו שפל ומבוטל; ורק החסד האלהי מאפשר לו להגיע למעלה מוסרית כלשהי.

מהלך מחשבות זה הוא אחד היסודיים שבהודיות (עיין במבוא, סעיפים 31, 43). לעתים קרובות נאמר הוא בניסוח שלילי דווקא, וההודיה שלפנינו היא הדוגמה השלמה והמגובשת ביותר של ניסוח שלילי זה. כלומר, לא נאמר כאן: 'הכול נעשה ברצונך', אלא: 'ובלוא רצונכה לא יהיה' (שורה 2); וכן לא נאמר כאן: 'כל דבריי הם מתנתך', אלא: 'ומה אדבר בלא פתחתה פי' (שורה 7). חלק גדול של ההודיה נאמר מתוך הקפדה על דרך ביטוי זו, וכך הושגה בה אחידות שירית רבה.

תחילתה של ההודיה נכתבה בדף 9, המשכה וסופה באו בדף 10. מן החלק שבדף 9 אפשר לשחזר רק את הפתיחה עצמה; מלבד הפתיחה אבד חלקה הראשון של ההודיה (תחתיתו של דף 9 וראשו של דף 10), בשיעור רבע בערך של אורכה מתחילתה עד סופה; אך גופה וסופה נשתמרו.

גוף ההודיה מורכב משתי פסקות מנוגדות. הראשונה (שורות 2—7) מדגישה בייחוד את שפלותו של האדם, השנייה (שורות 8—11) — את רוב הדרו וכוחו של האל. ההודיה חותמת בסיכום קצר במתכוון בנוסח לא-מלא, והוא מניח את הקורא תוהה ומשתומם על כוחו של הבורא.

דף 9 38 [אודכה אדוני

כיא] הגברתה עד אין מספ[ר]

(חסרות שורות אחדות)

דף 10 2 ל

דף 9, בתחתיתו של דף 9 נשתמרו סיומיהן של 4 שורות. הראשון שבהם מאפשר לשחזר את פתיחת ההודיה (שורה 38), והשאר הם: — 39) שמכה בהפלא... — 40) א[י]ן השבת... — 41) שכלו והלל...
דף 10, בראשו של דף 10 נמצאים שרידיה של שורה 1) [מ]זמת לבכה. מן הרבע השני של שורה 2

38 [] הגברתה עד אין מספ[ר]: פתיחה זו מתאימה לתוכנו של גוף ההודיה.

ומה אדבר בלא פתחתה פי
ואיכה אשיב בלוא השכלתני |
8 הנה אתה שר אלים ומלך נכבדים
ואדון לכול רוח
ומושל בכל מעשה |
9 ומבלעדיכה לא יעשה כול
ולא יודע בלוא רצונכה
ואין זולתך |
10 ואין עמכה בכוח
ואין לנגד כבודכה
ולגבורתכה אין מחיר
11 ומי | בכול מעשי פלאכה הגדולים
יעצור כוח להתיצב לפני כבודכה |

שמואל ב ז, כב ועוד

'אכשיל' וסימן את הכ"ף בשני קווים מאווננים (נקודות 2) — (7) השכלתני: שאר השורה חלק. — (10) מחיר: אחריו רווח קטן.

במילון, ערך 'חזק', אשכיל: עיין במילון. בלא יצרתה לי: רוח; וכיוצא בזה: 'ודרך
אנוש לוא תכון כי אם ברוח יצר אל לו' (4, 31). השווה עוד על יצירת הרוח 1, 9; 15, 22.
ה'רוח' הכרחית להבנת הרזים, וכך מסתבר גם מ'12, 12: 'ברוח קודשכה פתחתה לתוכי
דעת ברו שכלכה'; ועיין במבוא, סעיפים 45, 51.
7 ומה אדבר וכ': אפשר שהכוונה לדברים הנאמרים לפני האל, דברי השבח והתפילה,
כמצוי בהודיות (עיין במבוא, סעיף 54). ואפשר שהכוונה גם לדיבורו עם שאר בני-האדם.
ואיכה אשיב: על תוכחתם של מתנגדיי. כמו: 'אשיבה למבלעי דברי' (9, 8); ועיין
במילון.
8 שר אלים: אין לביטוי זה חבר לא במקרא ולא במגילות. ה'אלים' הם המלאכים.
בהודיות הם מכוונים כך עוד בקטע 2, 3; קטע 2, 10, והכינוי מצוי באור-יחושיך ובמקרא.
ומלך נכבדים: אין לו חבר. ואדון לכל רוח: גם כאן הכוונה לשלטונו על המלאכים;
וכיוצא בו הכינוי 'אדון הרוחות', הנפוץ בספר חנוך (עיין שם לז, ב; שאר המקומות מנה
צ'ארלס בפירושו שם, שם) והבא גם במקבים ב ג, כד. ל'רוח' בהוראת 'מלאך' או 'שד'
עיין במילון.
9 ומבלעדיכה... רצונכה: חוזר ונשנה 1, 8, ושם פירשתיו.
10 ואין עמכה בכוח: אין מי שיוכל להשתוות לך בכוח. השווה: 'אין בכוח' (9, 17);
לשימוש 'עם' דומה קצת 'לא יעצור עמך אנוש' (דבריהימים ב יד, י). ואין לנגד
כבודכה: כיוצא בו: 'אין לנגדכה' (12, 31). השווה גם משלי כא, ל. לשימושו המיוחד
של 'לנגד' בהודיות דומה ביותר שימושו של 'כנגד' בבראשית ב, יח ובלשון חכמים.
אין מחיר: אין מי שישווה לה, ולא מצאתי עוד 'מחיר' בשימוש זה.
11 ומי בכול מעשי פלאכה הגדולים: כוחות הטבע הגדולים מן האדם, כגון השמש או
המלאכים. יעצור כוח להתיצב וכ': אפילו הם אינם יכולים להתיצב לפני כיסא-הכבוד;
והכוונה: אינם יכולים לטעון דבר כנגד החלטתך. יעצור כוח: לפי דניאל י, ח ופסוקים
דומים, וחוזר עוד בהודיות קטע 10, 3. להתיצב: מונח בהודיות, עיין במילון.

12 ומה אפהוא שב לעפרו
כי יעצור [כוח]
רק לכבודכה עשיתה כול אלה

ירמיה יד, כב

(12) אלה: אחריו שורה חלקה (שורה 18).

12 ומה אפהוא... [כוח]: אפילו החוקים שבנבראים אינם יכולים להתיצב לפניך, כל
שכן האדם. שב לעפרו: כינוי לאדם, נושא של המשפט. כי יעצור [כוח]: להתיצב
לפני כבודך. רק לכבודכה עשיתה כול אלה: בראת את עולמך למענך כדי להאדיר את
כבודך, ולא לשום תכלית אחרת. רעיון דומה בא בישעיה מג, ז. בתורת ההודיות הוא
רעיון יסודי, עיין במבוא, סעיף 37. כאן בא במפתיע, וזהו בערך קשרו עם האמור קודם:
אין האדם, או אחד הנבראים, יכול להתיצב לפני כיסא-הכבוד ולתבוע שתהיה לו השפעה
כלשהי על הנעשה בתבל, הואיל והעולם נברא לכבודו של האל, ולא למען הנבראים;
לפיכך חייב האדם להיכנע מפני הדרו וכוחו של הבורא. הרעיון קשור בגזרה הקדומה,
אבל עניין זה לא הודגש כאן.

הַבּוֹז לַהוֹן חֲמֵס

בעל ההודיות מרכז את כל הרהוריו בתורה האלהית, לפיכך הוא בו לעושר ולתענוגות הגשמיים. בוז זה אינו מתבלט במיוחד בהודיות, מכיוון שבעיקרו הוא עניין של התנהגות חברתית והוא בא לידי ביטוי להלכה ולמעשה ב'סרך היחד', המשמש תקנון חברתי לציבור זה. הבוז לעושר כרוך בהיבדלות מתוך 'מושב אנשי העול' ובהליכה למדבר (סרך 13,8) ובמצווה של 'הבאת ההון ליחד' (סרך 12,1 ועוד). התנהגות חברתית זו באה לידי ביטוי גם במצווה מפורשת 'לעזוב למו (לאנשי השחת) הון ועמל כפים' (סרך 22,9). עזיבת ההון היא אפוא מצווה, שציבור הכת מטיל על חבריו, אבל לחוותיו הנפשית הפנימית של חבר הכת נוגע עניין זה במידה מעטה; הרי חבר הכת ויתר על ההון וחדל להרהר בו. לכן אין לעניין זה מקום נרחב בהודיות, ורק הודיה אחת מטפלת בו, היא ההודיה שלפנינו. יחסו של בעל המגילה לעושר נרמז עוד ב'14, 20; 15, 23.

ההרהורים על 'הון החמס' מקבלים בהודיתנו כיוון אופייני. אין הם הכרזה על התנהגותו החברתית של בעל ההודיות — הכרזה כזאת אתה מוצא בסרך 19,10 ובמקומות האחרים שהובאו לעיל. במקומה אתה מוצא הרהורים על טבע בריאתו של האדם, היחס לעושר ולתענוגות הגשמיים נעשה אחד הסימנים המבדילים בין הצדיקים והרשעים, בין אנשי הכת ובין מתנגדיהם. האל הוא שיצר את 'יצר הבשר' — את אהבת ההון וה'דגן התירוש והיצהר' — הפועל בלבותיהם של הרשעים; הוא גרם להיעדרו של יצר זה ב'בני אמתו', ובמקומו נתן להם את שמחת החיים האמיתית; את אהבת הטעם והקדושה ואת עונג ההסתכלות ברוי האל. דעה זו אינה אלא החרפתו וגיבושו של רגש דתי האמור בתהלים ד, ח: 'נתתה שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו'; אולם דברים אלה שברוממות הרוח של בעל מזמור תהלים נעשו מעין עקרון בהודיה שלפנינו. היחס להון הוא רק חלק מן המערכה הגדולה של התכונות והסגולות, שעל ידיהן פועלת ההשגחה העליונה, הקובעת את גורלם של בני-האדם. בדרך זו הופך נושא, שהוא חברתי בעיקרו, לעניין השייך לאופיו האישי ולבחירתו של הפרט. תופעה זו מאלפת, כיוון שהיא מראה את דרכי הסתגלותו הנפשית של הפרט לחוקי החברה.

ההודיה מקדימה לדיון בנושא העיקרי דברים אחדים מתורתה הרגילה של המגילה. היא פותחת בדברי תהילה כלליים, מזכירה את תלותו של המשורר בחסדי האל ועוברת לניסוח חריף של תורת הגזרה הקדומה. הניסוח הבא כאן שונה מניסוחים אחרים במה שהוא מדגיש במיוחד, שהאל הוא השולח פורענויות על האדם; אם כן,

הוא גם הגורם למציאות הרע בעולם עלי-יד הטוב. רעיון זה היה ראוי לתשומת-לב מיוחדת, אילו ניתן לנו לעמוד עליו כראוי על-סמך ניסוח לא-קטוע ומדויק. אחרי הפסקה הפותחת מתאר בעל ההודיה את קרבתו לאלהיו, ובמיוחד את שמחתו בידיעת רזי הבריאה. הוא מדגיש את תלותו בחסדי האל ואת העובדה, שהאל בעצמו יצר לו את הרוח הנזקקת לקרבת האל (שורות 20—22). כך הוא עובר לנושאו העיקרי ואומר: 'ולא נתתה משעני על בצע' (שורה 23). הדיון בנושא זה הוא מרכזה של ההודיה. תחילה הוא מתאר את רדיפת התענוגות של ה'גבורים' (שורות 24—26), אחרי כן את חייהם הרוחניים של אנשי הכת (שורות 27—29) ולסוף את עמדתו האישית (שורות 30—32). בתיאור האחרון הוא חוזר לעניין הכללי שפתח בו, היינו, לשמחתו בחסדי האל. חזרה כזאת היא נוהג סגנוני בהודיות (עיין במבוא, סעיף 18). בשורה 33 מתחילה, ללא כל מעבר ובמפתיע, תלונה שגרתית, המתארת את רעדת גופו. אפשר שהרעדה היא תיאור ההתרגשות הקודמת לגילויים של רזי האל, שכן בשורה האחרונה שנשמרה בשלמות נזכרו המלאכים, אבל המשך הדברים חסר, ולכן קשה לעמוד על טעמם. חלקה האחרון של ההודיה נכתב כנראה בתחיתו של דף 10 ובראשו החסר של דף 11. השורה השנייה של דף 11 היא שורת חתימה, ובה שתי תיבות: 'בהגו לבו' (השאר חלק); תיבות אלו הן, כפי הנראה, חתימתה של הודיה זו, אולם אין לעמוד על משמעותן.

- דף 10 14 ברוך אתה אדוני אל הרחמים [ורב ה] חסד כי הודעת [ני שכ] ל[כה] | ל[ספר] | נפלאותכה ולא להס יומם ול[ילה] ולתן תה[יל]ה [בקו] ל [מ] חול [ותוף] | 16 כיא יחלתי | לחסדכה בגדול טובכה ור[וב] סליחותיכה | ולרחמיך אצפה תמיד | 17 כי נשענתי באמתכה

[14] הרחמים: 'ים' קלושות מאוד. — [שכ]ל[כה]: השווה במילון. — [ל]ספר]: השלמה על-פי נוסחה רווחת, עיין שורה 20. — 15 נפלאותכה: צריך להיות: 'נפלאותיכה'. — [ותוף]: השווה תהלים קנד; שמות טוב. — [כיא יחלתי]: על-פי 10,9. — 16 ור[וב] סליחותיכה]: על-פי 9,11, והשווה במילון. — [אצפה תמיד]: השווה סרך 25,9.

14 ברוך אתה אדוני אל הרחמים: חוזר ונשנה ב'11, 29, אבל לא בראשה של הודיה; 'ברוך אתה אדוני' משמש פתיחה להודיה י (20,5), ועיין במבוא, סעיף 17. 15 ולא להס: ולא לשתוק; צורת השורש בלתי-רגילה, שהרי 'הס' הוא ספק פועל ספק מלתי-קריאה, כמו במקרא, והשווה במדבר יג, ל; נחמיה ה, יא; ועוד. 17 כי נשענתי באמתכה: חוזר ונשנה ב'11, 32; 4, 36—37; ועיין בנאמר שם.

וואני ידעתי מבינתכה
 18 כי אין מנוס | מצב[ות] כה
 ובלא [מזמתך אין צרה
 ובלוא] גערתכה אין מכשול
 19 [ולוא] | נגע בלוא ידעתה
 ו[לא יעשה כל בלא רצו] נכה |

20 ואני לפי דעתי באמת [כה אהללה שמכה]
 21 ובהיטי בכבודכה אספריה | נפלאותיכה
 ובהיני ב[רזיכה נשענתי בה] מון רחמיכה
 22 ולסליחותיכה | אקוה
 כי אתה יצרתה [רוח עבדכה
 וברצו] נכה הכינותני
 23 ולא נתתה | משעני על בצע
 ובהון [חמס לא יאוה ל] בי
 ויצר בשר לא שמתה לי

(17) [ואני ידעתי מבינתכה]: השווה 21,1. — [אין מנוס]: על-פי 29,5, שרידים קלושים של 'אין נראים. — (18) מצב[ות] כה: שריד התיי' נראה. — מכשול: קטוע. — (19) ו[לא יעשה כל בלא רצו] נכה: על-פי שורה 2, שורה 9 לעיל, וסרך 17,11. — [רצו] נכה: שאר השורה חלק. — (21) [נשענתי]: על-פי שורה 17, 22 — [רוח] — על-פי 31,4. שריד הרי"ש נראה. — [וברצו] נכה: השווה 15,1. — (23) ובהון: וי"ו וגו' קטועות. — [חמס לא יאוה ל] בי: השווה סרך 19,10.

18 מצב[ות] כה: מרצונך. צורה עברית של 'צבו' הארמית, הבאה ב"7, 29 (מעל לשורה). יש לציין, שהקריאה וההמשך מסופקים בשני מקומות הופעתה של מלה זו; ואף-על-פי כן יש להניח, שזוהי הכוונה בשניהם, ועל-ידיה תיפתרנה בעיות הסביבה. ל'צבו' בארמית השווה דניאל ו, יח (בהוראת 'דבר', כמו 'חפץ' בעברית); כתבי יב, מהדורת קאולי, מספר 38, שורה 6; והפועל 'צבא' בדניאל בכלל; המלה 'צבו' באה גם בסורית. גערתכה: השווה 11,9 ובנאמר שם, ועיין במילון.

19 [ולוא] נגע בלוא ידעתה: לעניין, וכן לטעמן של הצלעות המקבילות (שבהשלמה), השווה 'באפכה כול משפטי נגע' (8,11).

20 לפי דעתי וכו': טעמן: אהללך במידת יכולתי; או, ביתר דיוק: לפי דרגת הבנתי בנסתרותיך. הביטוי חוזר בשורות 27; 29; והשווה שימוש של 'שכל' בסרך 15,9. ובהיטי וכו': השווה סרך 3,11; ואשר לניסוח השווה תהלים קיט, יח. אספריה נפלאותיכה: נושא חוזר ונשנה, עיין במבוא, סעיף 54.

21 ובהיני: עיין במילון.
 22 הכינותני: יצרת אותי וקבעת את טיבי ואת גורלי; עיין במילון. ולא נתתה משעני על בצע: עיין בדברי הפתיחה להודיה זו.

23 ויצר בשר: נטייה בשרית, היינו: תאוה גשמית. 'יצר' במובן נטייה (כמו בראשית ו, ה) מצוי בהודיות, עיין במילון. 'בשר' מציין את הצד הבזוי שבאדם, כמבואר במבוא, סעיף 41.
 24—23 ויצר בשר לא שמתה לי: מעוז חיל גבורים וכו': מוטב לראות בהם שני משפטים

24 מעוז | חיל גבורים על רוב עד[ני תבל
 [וב] רוב דגן תירוש ויצהר |
 25 ויתרוממו אמקנה וקנין
 [ויתשגשו כעץ ר] ענן על פלגי מים
 תהלים א, ג
 26 לשת עלה | ולהרבות ענף
 כי בח[רו ככול טוב בני] אדם
 ולהדשן כול מארץ |
 27 ולבני אמתכה נתתה שמ[חת עולם וששון] עד
 28 ולפי דעתם יכבדו | איש מרעהו
 וכן לבן א[דם כהבדלו מאי] ש

(24) עד[ני תבל]: מן 'ני' עקבות; על-פי סרך 15,10; השווה שורה 30. — [וב] רוב: רי"ש קטועה. — (25) [ויתשגשו]: על-פי 9,8. — (26) בח[רו]: שרידי ירו' נראים. — (27) שמ[חת עולם וששון] עד: השווה 26,16; סרך 7,4. — ולפי: וי"ו קטועה ומשונה. — יכבדו: וי"ו קטועה. — (28) [כהבדלו וכו']:

נפרדים. אמנם 'מעוז חיל' וכו' יהיה אז חסר פועל, אבל יתפרש: מעוזם של הגיבורים הוא (בניגוד למעוזי שלי) על העושר. אפשר גם לחבר 'שמתה לי' (שורה 23) עם 'מעוז' ולפרש, שהאל הוא אשר שם את מעוזם של הגבורים בעושר (או: לא שם את מעוזו של החסיד ביצר בשר), אבל על-ידי כך יתעוררו קשיים תחביריים; אמנם יהיה בזה משום חיזוק למבנה העיוני של ההודיה. מעוז חיל: אפשר שצירוף זה לקוח משמואל ב כב, לג, וטעמו כמו 'מעוז' סתם. ואפשר ש'חיל' קיבל כאן משמעות של עושר, כמו באיוב טו, כט, ויותר נראה לי, שיש לחבר: 'חיל גבורים', היינו: קהל גיבורים. גבורים: כינוי למתנגדיו של בעל ההודיה. שימוש זה למעשה אין לו חבר, שכן גבורים של 25; 7,5 מתפרש גם כ'אנשים הזקים' בעלמא. ואפשר שטעמו כאן עשירים, כמו: 'גבורי החיל' (מלכים ב טו, כ).

25 מקנה וקנין: רכוש; ביטוי שמקורו ביחזקאל לח, יב—יג; השווה גם סרך 2,11. אמקנה: במקנה. האל"ף באה תחילה כעזר להגייתו של ב' השימוש במקום שהבי"ת סמוכה לבי"ת או למי"ם (שהרי גם המי"ם הגויה בשפתיים); אחר-יכן נבלעה ב' השימוש והאל"ף נשארה. על תופעה נדירה זו במשנית ובכנענית ('אבמקדש') רמז י"ב אפשטיין ('מבוא לגוסס המשנה', עמ' 1258—1259), ולפיה פירש ילון (קריית ספר, כו, עמ' 175) 'אבית גלותו' בפשר-הבוקל 6,11; כיצא בזה גם 'אבית משכו' במכתבו של בריכותבא (RB, 1953, עמ' 270). [כעץ ר] ענן: משמש סמל להצלחה אישית כמצוי בתהלים מזמורים א; צב; ועוד. לשת: לשאת; כתיב פוניטי. כיצא בזה נשי = נשיא (אוריחושך 15,3; 1,4), ועיין במבוא, סעיף 7.

26 ולהדשן: להיות דשנים ורעננים, כטעמו של הפועל במקרא ובברית-דמשק 8,1 (אולי גם שם נפעל?). הנפעל אינו בא במקרא; ואפשר שהוא בא בהוראתו זו בבן-סירא יד, יב ובסרך 10,15. שני המקומות האלה אפשר לפרשם גם כהפעיל, בהוראת 'להקריב קרבנות', וזהו שימושו של ההפעיל באוריחושך 2,5.

27 ולבני אמתכה: עיין במילון, ערך 'אמת', ולפי דעתם: השווה שורה 20 ובנאמר שם. 28—27 יכבדו איש מרעהו: חוזר ונשנה בסרך 18,12 (Qumran Cave, I, p. 110). כוונת הדברים בשני המקומות לדירוג במעמדם החברתי של אנשי היחד, שעליו אפשר לעמוד גם מסרך 2,23, ועוד שם. כאן נאמר במפורש, שהדירוג הוא 'לפי דעתם', היינו:

29 הרביתה נחלתו | בדעת אמתכה

ולפי דעתו יובא [בסודך

30 ו]נפש עבדכה תעבה ה[ון] | ובצע

וברום עדנים לא [יחפוץ]

שש לבי בבירתכה

31 ואמתכ[ה] | תשעשע נפשי

ואפרחה כ[ש]שנה

ולבי נפתח למקור עולם |

32 ומשענתי במעוז מרום

וי[בוא בשרי במצרף] עמל

ויבול כנץ לפני [רוח] |

33 ויתהולל לבי בחלחלה ומותני ברעדה

הושע יד, ו

עיין פירוש. — נחלתו: קטוע. — 29 יובא: מטושטש, בספק. — [ו]נפש: מטושטש. — 80 [יחפוץ]: שריד היוד נראה. השווה סרך 24,9 — 81 [כ]ש[ש]נה: עקבות. — 82 [במצרף]: עקבות; השווה במילון. — [רוח]: עקבות. אפשר גם: 'רוחם'.

לפי מידת ההבנה ברזי האל המוענקת לכל חבר, השווה סרך 15,9. הכבוד המוענק לאנשי היחד נזכר עוד בהודיות; עיין במילון, ובייחוד 12,6 ובנאמר שם. 28 וכן לבן... הרביתה נחלתו בדעת אמתכה: אדם זוכה בנחלה גדולה או קטנה של הדעת האלהית (היינו: דעת הרזים) לפי דרגתו בכת. השווה סרך 24,4 (המשתמש במונח 'נחלה'); 15,9, ועוד. [כהבדלו מאי]ש: ההשלמה סומכת על תורת הסרך, שהענקת החסד קשורה בהתרחקות מעולמם של 'אנשי העול'; השווה סרך 20,9; 11,8. ל[אי]ש' השווה סרך 12,9.

29 יובא [בסודך]: ימצא את מקומו בכת. [ו]נפש עבדכה תעבה ה[ון] ובצע: כיוצא בזה: 'ולהון חמס לוא תאוה נפשי' (סרך 19,10); ועיין בפתיחה להודיה זו.

30 וברום עדנים: אפשר שפירושו: ברמים טובים שבעדנים (כמו 'רום כבוד', סרך 12,10), ואפשר שהוא כנגד 'יתרוממו אמקנה' שלעיל (שורה 25), וטעמו: לא ארצה להתרומם ולהתנאות בעדנים; והוא כמו 'ברום רשעה' (קטע 7,5), ועיין במילון, ערכי 'רום' ו'עדן'.

31 תשעשע: עיין במילון. ולבי נפתח למקור עולם: לבי נפתח כדי שיוכל לקבל את הדעת העילאית ממקורה הנצחי. השווה: 'כיא ממקור דעתו פתח אורי' (סרך 3,11); ו'מקור עולם' הבא גם בהודיות 8,8; 17,6. גם אפשר לפרשו: לבי היה למקור נצחי הנובע חכמה, על-פי שימושו ב-17,6; 10,18. ולפי פירוש זה יש למצוא לו הקבלה בתהילות שלמה לו, ז (בסורית): 'ואתפתח פומי איך עננא דטלא וגסא לבי גסיתא דודיקותא'.

32 ומשענתי במעוז מרום: כנגד 'מעוז' (שורה 23 לעיל). וי[בוא בשרי במצרף] עמל: מלת 'עמל' מלמדת, שהמעבר לנושא החדש (לתלונה) היה כתיבות החסרות, ומכאן ההשלמה. אין להבין את 'מצרף' שבהשלמה כעניין של ניסיון, כשימושו הרגיל (עיין במילון), אלא ככינוי לייסורים סתם. ויבול כנץ לפני [רוח]: בשרי ייבול כצמח רך לפני רוח קדים. נץ: אין לו חבר בהוראה זו; והוא גזור מן הפועל המקראי בהפעיל (שיר השירים ו, יא; ז, יג; קהלת יב, ה).

33 ויתהולל... ברעדה: מליצות מקראיות, המשמשות בשינויים קלים, השווה נחום ב, יא;

ונהמתי עד תהום תבוא |

34 ובחדרי שאול תחפש יחד

35 ואפחדה בשומעי משפטיכה עם גבורי | כוח תהלים קג, כ

ורייבכה עם צבא קדושיכה ב[רוב כוחכה

כי צדקה תע]שה |

36 ומשפט ב[כ]ול מעשיכה

וצדק ו.....

(חסרות שורות אחדות)

דף 11 2 | בהגו לבו

35 ורייבכה: מטושטש. — קדושיכה: כתב תחילה 'קדושים'; תיקן את המי"ם לכ"ף עלידי שגירד את רגלה השמאלית, וחלה ה"א מעל לרווח שאחר התיבה. — ב[רוב כוחכה וכו']: או: 'בנשמים כי אתה אל צדקה תע]שה'. — [תע]שה: השי"ן פגומה. — 86 (סוף השורה נראה שריד של למ"ד. נראים עוד שרידים של סוף שורה 88) תי, ושל סוף שורה 89) עתי. — דף 11, שורה 1) ממנה נשתמר 'בפח' ועוד שרידים בראשה; ... [מר מעוני ויגו] באמצעיתה. — 2) לבו: שאר השורה חלק.

ישעיה כא, ג; תהלים מח, ז. במקרא מדובר תמיד על חלחלה במותניים, ואין בו רעדה שבלב.

34 ובחדרי שאול תחפש יחד: נהמתי תחדור לכל מעמקיה של השאול, וכיוצא בזה ב-8,28. ועיין בנאמר שם. המליצה נשמעת כלקוחה ממקור שירי, אבל במקרא אין לה תקבולת. חדרי שאול: דומים ל'חדרי מות' (משלי ז, כז). יחד: פירושו: ככולם יחד, וכיוצא בזה ישעיה כז, ד. ואפחדה וכו': כפשוטו מתפרש: האל מוכיח את המלאכים בקול רעמו ובעל ההודיה שומע ונבהל. ולא מצאתי תקבולת לתורה משונה זו. למקום שלפנינו דומה ביותר סופה של הודיה ו: 'כיא ירעם אל בהמון כוחו... וצבא השמים יתנו בקולם' וכו' (3,34-36). שם מדובר על הפורענות האחרונה שתבוא על תבל, וייתכן שאף כאן הכוונה לאותה פורענות, שבעל ההודיה חווה בה ברות הנבואה, אבל פרטיו של העניין המתואר סתומים. מצד שני, ברור טעם הזכרתו כאן, והוא להודיע על שליטת האל בכל הנבראים (על כן הוא ממשין: 'משפט ב[כ]ול מעשיכה') ועל אימת הדין שבלב בעל ההודיה.

שבשותפות, שאין אדם זוכה בהן אלא אם הצטרף לקהל אנשי האמת (עיין במבוא, סעיף 56).

במבנה ההודיה מתגלה תכנון שירי מדויק למדי: אפשר להצביע על הקבלה מפורטת בין שתי שורות המוטיבים שתוארו למעלה, ועל-כל-פנים חתימתה עשויה כנגד פתיחתה, כמבואר במבוא, סעיף 18.

הודיה כ

על בחירתו

החוויה הדתית המרכזית של מגילת ההודיות היא הרגשת הבחירה האישית. בעל ההודיות יודע, שהאדם שפל מטבעו, שאינו יכול להגיע בכוחות עצמו לשום מעלה רוחנית או מוסרית. והנה, למרות שפלותו, ניתן לו לבעל ההודיות לחנות בנפלאות הבריאה, ניתנה לו היכולת לשבח את בוראו, ניתנה לו אפילו האפשרות להיטהר משפלותו הראשונה ולזכות בחיים של קדושה נצחית ונפלאה. את כל זאת קיבל אך ורק בחסדי האל, שבחר בו לחננו ולטהרו. הבחירה היא יסוד כל החסדים האמורים במגילה זו: היא גם פלא כל הפלאים בעיני מחברה. ההודיה הקצרה שלפנינו הוקדשה להבעת התפעלותו מפלא זה.

הבחירה ניכרת בתוצאותיה. לפיכך נאלץ בעל ההודיה למנות בפרק זה את החסדים הרבים שזכה בהם בשל בחירתו, כדרכו בהודיות אחרות רבות. לפיכך אין הפרק על הבחירה נבדל מחבריו בנושאים שנדונו בו. המיוחד שבו היא ההדגשה הברורה של עצם מעשה הבחירה האלהית בפתיחתו ובהרגשת ההתפעלות והרוממות ששולבה לבין שורותיו. הקורא מרגיש, שהחסדים הנמנים בהודיה אינם אלא תוצאותיה של הבחירה וסימנים של הפלא הגדול שבה.

האמצעי השירי המשמש להבעת ההתפעלות הוא הדירוג. בעל ההודיה פותח בשפלותו ומסיים בחיי-הנצח. בין שני הקצוות באו החסדים, כשהם ערוכים בשתי שורות עולות. הראשונה פותחת במתן הדעת ומסיימת בשמחת החיים המוקדשים לשבח מתמיד של הבורא (שורות 4-7). השנייה פותחת בטהרה ומדברת על חיי הקדושה במסגרתה של הכת וגם על השותפות עם המלאכים ועל החלק בחיי הנצח, שאיש הכת זוכה בו (10-14). ההודיה חותמת בהזכרת הרינה, בנימה של רוממות יתרה (14).

בין שתי שורות החסדים הכניס בעל ההודיה מעין הנמקה עיונית למעשה הבחירה. הבחירה נובעת משליטתו הצודקת והמוחלטת של האל בתבל. הוא מעניק את חסדיו למי שירצה והוא בחר דווקא ב'בני רצונו', באנשי כת היחד, וגילה להם את רזיו וחננם (7-10). נמצאנו למדים, שהבחירה — אף-על-פי שהיא חוויתו האישית של בעל ההודיה — לא תיתכן מחוץ למסגרתה של הכת. עמדה זו משתקפת גם בסדר החסדים שנמנו בהודיה זו. השורה הראשונה, הקודמת להנמקה העיונית, נאמרה בלשון 'אני' פשוטה. השנייה, שלאחר ההנמקה, מדברת על 'איש' באופן סתמי: המחבר רואה את עצמו כאחד הבחירים ואינו מבליט את אישיותו שלו. ועוד: שורת החסדים השנייה מביאה לידי סגולות עילאיות ביותר, ודווקא בה נמנו המתנות

דף 11 3 אודכה אלי

כי הפלטה עם עפר
וביצר חמר הגברתה
מודה מודה

4 ואני מה היא | [הודע] תני בסוד אמתכה

ותשכילני במעשי פלאכה

5 ותתן בפי הודות ובלשוני | [תהיל] ה

ומול שפתי במכון רנה
ואזמרה בחסדיכה

3 אודכה: א"ף פגומה. — מודה (השני): תלוי, ואולי נוסף ביד אחרת. — 4 [הודע] תני: שריד העי"ן נראה; ההשלמה על-פי שורה 9.

3 אודכה אלי: נו"ס פתיחה זה (תחת 'אודכה אדוני') בא גם בהודיה הבאה. כי הפלטה עם עפר: הפלאת לעשות עם עפר, הבדלת אותי לתפארת, ואני עפר. וכיוצא בזה: 'עם בשר להפליא' (קטע 3, 3); 'ועם כול דורותינו הפלטה חסדיכה' (אור וחושך 14, 9); 'הפלטה באביון' (הודיות 5, 15); ועיין גם 18, 22. מקורו של הביטוי במקרא: 'אשר עשה עמכם להפליא' (יואל ב, כו). במגילות משמשים הפעלים 'פלה'—'פלא' בערבוביה, והוראותיהם נתמזגו, עיין במילון. צורת 'הפלטה' היא הפעיל של 'פלה', וכתובה בהשפעת 'נפל', כי גם 'נפל' קרוב בשימוש לפעלים הנ"ל (במשמעותו 'להפיל גורל'). ועיין בנאמר ל"5, 15. וביצר חמר: מי שנוצר מן החומר, עיין במילון. הגברתה: הראית את גבורתך בו, עיין במילון. מודה מודה: ועל כך אני מודה לך מאוד. המלים אינן מתיישבות יפה עם סביבתן מבחינת התחביר, והן הבעת תודה מקוצרת וסתמית. כדרכנו היום לומר 'תודה רבה'. כיוצא בזה 'בהפלא מודה' (סרך 10, 16). החזרה 'מודה מודה' מזכירה את הנאמר במשנה: 'האומר... מודים מודים משתקין אותו' (ברכות ה, ג). אבל אין בידיעתנו כדי לפרש דמיון זה כל צורכו. ואני מה היא וכי: אין אני ראוי שתודיעני; נוסחה דומה באה ב"3, 10-5; ועיין בנאמר שם. כאן היא מקוצרת.

4 [הודע] תני... פלאכה: נוסחות נפוצות, עיין במילון ובמבוא, סעיף 51. ותתן בפי הודות וכי: נושא החזר ונשנה בהודיות, עיין במבוא, סעיף 54. הודות: בא בשימוש דומה בעורא ג, יא; נחמיה יב, מו; דברי הימים א כה, ג; דברי הימים ב ז, ג.

5 ומול שפתי: מערלתן. השווה 2, 18. במכון רנה: טעמו, כנראה: ברינה אשר תכין בהן; ודומה לו: 'במכון צרה' (סרך 10, 15 — כשהצרה נכונה ומתקיימת). 'מכון' בא גם ב"18, 29, אבל הוראתו אינה ברורה כל צורכה. ובגבורתכה אשוחחה כול היום: מליצה מקראית מצויה, עיין 'שוח' במילון ובנאמר ל"9, 7. שבה מתמיד מתואר בהרחבה בדף 12.

- 6 ובגבורתכה אשוחחה כול | היום
תמיד אברכה שמכה
ואספרה כבודכה בתוך בני אדם
7 וברוב טובכה | תשתעשע נפשי

- ואני ידעתי כי אמת פיכה
8 ובידכה צדקה ובמחשבתכה | כול דעה
ובכוחכה כול גבורה
וכול כבוד אתכה הוא
באפכה כול משפטי נגע |
9 ובטובכה רוב סליחות
ורחמיכה לכול בני רצונכה
כי הודעתם בסוד אמתכה |
10 וברזי פלאכה השכלתם
ולמען כבודכה טהרתה אנוש מפשע
11 להתקדש | לכה מכול תועבות נדה ואשמת מעל
להיחד [עם] בני אמתך

(10) השכלתם: אחריו רווח בשיעור 8 אותיות. (11 — עם (השני): מטושטש.

- 6 כול היום-תמיד: לפי ישעיה נא, יג; נב, ה; והשווה קטע 4, 17. בתוך בני אדם:
רעיון חוזר בהודיות, עיין במבוא, סעיפים 54—55.
7 תשתעשע: עיין במילון. כי אמת פיכה: דברי פיר צודקים, שרירים וקיימים; ולפי
ההמשך טעמו: הגזרה אשר גורת על הנבראים צודקת היא וטובה ואין להרהר אחריה
(‘אמת’ רבת משמעויות בהודיות. עיין במילון). ובידכה צדקה וכי: כל הכינויים רומזים
לשליטתו המוחלטת בעולמו.
8—9 באפכה כול משפטי נגע ובטובכה רוב סליחות: כל הפורענות שבעולם באה על
האדם, משהתעורר עליו רוגזו של האל; ומצד אחר גדולים מאוד רחמיו למי שזכה בהם.
ועיין במבוא, סעיפים 32, 43. משפטי נגע: בא גם ב־1, 33; קטע 3, 16. רוב סליחות:
עיין במילון. ורחמיכה לכול בני רצונכה: הכת היא הזוכה ברחמים, היינו בסליחות
הנזכרות בצלע הקודמת. נוסח הדברים כמו ב־4, 32—33.
9—10 כי הודעתם... השכלתם: כנגד הנוסחה הדומה הבאה לעיל, שורה 4, האמורה על
היחיד. כך הוא רומז, שהדעה ניתנה לו יחד עם שאר הבחירים; הביסוס העיוני של
בחירתו שלו הוא דווקא ברחמי האל, החלים על קהל הבחירים.
10 ולמען כבודכה: עיין במבוא, סעיף 37. טהרתה אנוש מפשע: את האיש הנבחר הצלת
מן החטא שהיה שקוע בו מטבעו; וכיוצא בזה ב־3, 21 ועוד, עיין במבוא, סעיף 50.
להתקדש לכה וכי: אתה טהרתו כדי שיוכל להיטהר לך; נתת לו את היכולת להשיג
את דרגות הטהרה השונות שבעבודתך, השווה סרך 4, 20—23. להתקדש: נרדף ל‘להטהר’,
כהוראתו במקרא ובלשון חכמים וגם בסרך 4, 3 ועוד.
11 נדה ואשמת מעל: ביטויים חוזרים, עיין במילון. להיחד: להתאחד להבורה המכונה
‘יחד’; מונח במגילות, עיין במילון. בני אמתך: כינוי חוזר לכת. עיין במילון. ובגורל:

- 12 ובגורל עם | קדושיכה
להרים מעפר תולעת מתים לסוד [עולם]
ומרוח נעוה לבינת [כה] |
13 ולהתיצב במעמד לפניכה
עם צבא עד ורוחו [ת דעת]
14 להתחדש עם כול | נהיה
ועם ידעים ביחד רנה

(12) לסוד [עולם]: ההשלמה עלי־פי 21, 8. — לבינת [כה]: עקבות של יכה, 18 — ורוחו [ת דעת]: ההשלמה
עלי־פי 22, 3—28. (14) רנה: שאר השורה חלק.

- בחבורה אחת, בא בהודיות בהוראה זו עוד ב־3, 25; קטע 2, 9 ורגיל בסרך ובאוריחושוך,
עיין במילון. ובגורל עם קדושיכה: כיוצא בזה: יינחילם בגורל קדושים (סרך 11,
7—8); והשווה ב־ברית החדשה, איגרת לקולוסיים א, יב.
12 קדושיכה: כאן הכוונה לחברי הכת; ‘קדושים’ משמש גם לחברי הכת וגם למלאכים,
עיין במילון. להרים מעפר תולעת וכי: להעלות את השפל ואת הבויו שבבני־האדם
לתוך ההבורה הנצחית והעולמית. הכוונה לכל חברי הכת. להרים מעפר: לפי תהלים קיג,
ז. תולעת מתים: הכינוי חוזר ב־6, 34 (לציון הכת בכללה), ועיין בנאמר שם. ומרוח נעוה
לבינת [כה]: הבחיר יעבור ממצב הבערות והחטא לבינת האלהית, ועיין במילון, ערכי
‘רוח נעוה’, ‘בינה’.
13 ולהתיצב במעמד וכי: לסוף יתייצב חבר הכת לנגד כיסא־הכבוד, בחבורה אחת עם
המלאכים; וכיוצא בזה ב־3, 22. ועיין במילון ערך ‘התיצב’ ובמבוא, סעיף 60. להתחדש
עם כול נהיה: האל עתיד לברוא תבל חדשה; הבחיר מקווה, שאף הוא יוכל להתחדש
לכשתחודש הבריאה. ניסוח מיוחד של התורה על חלקה של הכת בעולם הבא — עיין
במבוא, סעיף 62. הבריאה החדשה אמורה בישיעה 10, כב (וגם שם קשורה היא בהבטחת
חיי הנצח) ונזכרת בהודיות עוד ב־13, 11—12, ועיין במבוא, סעיף 39.
14 נהיה: מונח חשוב במגילות, עיין במילון. משמעותו המדויקת עדיין אינה ברורה כל
צורכה. אפשר לפרשו: (א) כל אשר היה, היש, היקום; (ב) כל אשר עתיד להיות,
העתיד סתם. כאן שווה תוכנם של שני הפירושים. השווה עוד בן־סירא מב, כח; מה, לד,
ועיין בפירושו של סגל לבן־סירא מב, כח ובדברי ברונלי בפירושו לסרך: W. H. Brownlee,
The Dead Sea Manual of Discipline, Translation and Notes, BASOR Supplement No. 10—12, 1951, Appendix II, p. 54.
רנה: ולהצטרף ליודעי הרו באמירת שבחך. השווה: ‘ואנחנו ביחד נועדנו ועם ידעים’
(קטע 10, 6). ידעים: כיון שדמלה חזרת באותה צורה בסביבה דומה (קטע 10, 6; עיין
גם סרך 13, 28), אין להניח שהיא ‘יודעים’ ושנכתבה חסר בטעות, אלא יש כאן כנראה שם
על משקל ‘הַרְשִׁי’. הַרְשִׁי הם כביכול הידענים, היודעים תמיד את רזי האל; וכאן אולי
הכוונה למלאכים, ביחד רנה: כיוצא בזה: ‘ביחד שמחה’ (אוריחושוך 4, 14) ובסמוך,
שורה 25: ‘ישמיעו יחד בקול רנה’ וצירופים דומים במקרא, עיין בנאמר כאן לשורה 25.
יחד: מתפרש או כמשמעותו המקראית הרגילה או כשימושן כשם המיוחד למגילות, ואז
יהא טעמו: ‘בחבורה של רינה’, והפירוש הראשון עיקר בעיניי.

מיגון לשמחה

חלקה המרכזי והעיקרי של הודיה זו מורכב מתלונה ותהילה, הסמוכות ומנוגדות זו לזו. בעל ההודיה פורץ במספד מר (שורות 19—22) וממספדו הוא עובר לפתע לשבח מרומם של הבורא (שורות 23—27). גם במספד וגם בתהילה הוא מזכיר כלי נגינה, שהוא משתמש בהם בהשמעת דבריו, ובדרך זו מודגש הקשר שבין שירת המספד שלו לבין שירת שמחתו.

טעם עצבותו הוא המקובל בהודיות: הרהורים על שפלותו של האדם (עיין במבוא, סעיף 40) ועל שעבודו לחטא ולפורענות (עיין במבוא, סעיף 42) הביאו את בעל ההודיה לידי ייאוש (השווה, למשל, 4, 33—36). אולם המעבר לשמחה לא בא, כפי שאפשר לצפות, משום שניחמו האל מייאושו או חיזוק מכישלונו (השווה, למשל, 4, 36). המספד המתואר כאן הוא מספד תמידי, שלא יפסק כל עוד תהיה רשעה בעולם. ואמנם עתידה הרשעה להישמד ולהיעלם כליל (שורה 22), ורק אז ייהפך מספדו של בעל ההודיה לשירת שמחה. בשירה זו ישתתפו כל אנשי הכת ועמם כל שאר הנבראים, והיא תהיה מעין סימן לישועתו האחרונה של האל (שורות 26—27).

נמצאנו למדים, שהודיה זו היא ביטוי של ציפיית הכת לישועתה באחרית-הימים: ביטוי של יחסה השלילי אל התקופה הנוכחית, תקופת שלטון הרשע, וביטוי של התקווה, ששלטון זה יכלה בזמן ישועתם של החסידים, שהם אנשי הכת (השווה הודיה ה על השמדת הרשעה; הקטע של 'ספר הרזים'; סרך 4, 18—23, ועיין במבוא, סעיפים 38, 62). אולם כל עניין השמדת הרשעה לא נדון במפורש בהודיה זו, אלא רק נרמז בה, שכן מטרתו של המשורר היא להביע בדרך ממשית ביותר את הניגוד שבין התהילה העתידה ובין התלונה הנוכחית. הבעה פיוטית זו השיג על-ידי שצמצם ככל האפשר את הנימוקים העיוניים של המעבר מיגונו לצהלתו. ההפתעה שבמעבר היא המעוררת רושם חזק בלב הקורא. אבל הכוונה העיונית, שתומה במקצת; על-כּלפנים שתומה היא לגבי הקורא של היום, שאינו מצוי אצל סמליה ורמוזיה של הכת.

הקורא של היום עלול להתקשות בנקודה נוספת. שהרי לכאורה קיימת סתירה בין הודיה זו ובין שאר ההודיות בכללן, ואפילו בין מרכזיה של הודיה זו ובין הדברים שלפניו ושלאחריה. כיצד יכול בעל ההודיה לומר, שהספדו ימשך עד לימי הישועה הסופית, ושרק אז יפרוץ בתהילתו, בשעה שכל חיבורו אינו אלא חזרה בלתי-פוסקת על תהילה שבהווה דווקא? אלא שלפי תורתה של הכת אין כאן קושיה כלל. בהווה

שרוי בעל ההודיה בצער מיראת החטא המאיים עליו; הוא מודה לאל על החסדים הנעשים עמו, אבל אינו פורץ בשירת תהילה עליזה. לעתיד לבוא לא תהיה עוד רשעה בעולם, ואז יוכל להלל את בוראו ללא סייג ולשתף בתהילתו את כל הנבראים. כל זאת ועוד גדולה מזו: אנשי הכת נועדו לישועה מעכשיו (ואם תמצא לומר: מראשית בריאת העולם), ולכן יאה להם לראות את עצמם כנושעים גם בהווה, למרות צרותיהם החולפות. וסימן לישועתם העתידה הם החסדים המרובים (טהרה, גילוי רזים, רוח חפצה באל, וכד') הנעשים עמם גם עכשיו, ועליהם הם מודים תמיד. כיוצא בזה תמצא בסרך טהרה שבהווה ובצדה ציפייה לטהרה עתידה, השווה סרך 3, 6—10 לסרך 4, 20—21. מכל זה מסתבר, שאפשר לראות בהודיה זאת מעין תהילה הנאמרת עכשיו והמשקפת את התהילה העתידה. עצם היכולת להשמיע תהילה זו, עצם הציפייה לתהילה העתידה, היא אחד החסדים הגדולים הניתנים לבעל ההודיה. לפיכך קודם לחלק המרכזי מבוא שגרתו, שאינו נבדל מן המבואות של רוב ההודיות (שורות 15—17). החלק המסיים של ההודיה גם הוא שגרתו בתוכנו, והוא מדגיש במיוחד את מתן יכולת התהילה (ההדגשה היא בדרך של דירוג; מתן יכולת השירה נזכר בסוף). אולם בצורתו סוטה חלק מסיים זה משגרתה של המגילה. הוא עשוי שלוש ברכות, היינו: שלוש פסקות הפותחות בנוסחת 'ברוך אתה', הברכה הראשונה היא על מתן הדעת (שורות 27—28); השנייה על החנינה והכרח בה (שורות 29—32); השלישית, כאמור, על סגולת התהילה (שורות 32—34). נוסחת הברכה משמשת לעתים לפתיחתן של הודיות, אבל כאן (וגם ב-16, 8) היא באה דווקא לסמן מעין חתימה מורחבת (עיין במבוא, סעיף 17). החתימה הסופית של הודיה זו היתה כנראה רשומה בתחתיתו של הדף ולא נשתמרה.

מצבו המוחשי של הכתוב בהודיה זו מקשה על הבנתה. הליקויים והטשטושים פגעו לעתים קרובות בתיבות, שהיתה להם כפי הנראה חשיבות מכרעת להבנת ההודיה בכללה. אחד הקשיים האלה הוא חילוף הכתב. כמבואר במבוא (סעיף 2) העתיקו את המגילה שני סופרים. הסופר השני התחיל במלאכתו בשורה 22 של דף זה, ואת תיבותיו הראשונות רשם מעל לשורתו האחרונה של הסופר הראשון. הקורא בהודיה צריך אפוא לקבוע לעצמו את מקומן המדויק של תיבות אלו בהמשך הכתוב, וגם צורך זה מקשה על פירוש ההודיה.

דף 11 15 אודכה אלי ארוממכה צורי

16 ובהפלא [תהלה אהללך בקול | רנה]

כי הודעתני סוד אמת

[וברזי פלאכה השכלתני]

(15) [בקול רנה]: השווה שורה 26 — 16) כי: קטוע. — [וברזי פלאכה השכלתני]: על-פי שורה 10.

15 אודכה אלי ארוממכה צורי: לפי ישעיה כה, א; תהלים קיח, כח ופסוקים דומים. ובהפלא: חזור ונשנה, כנראה בשימוש דומה, ביר, 39; גם שם מקוטע.

16 הודעתני וכי: רגיל בהודיות; עיין במילון ובמבוא, סעיף 51.

ואמתכה למדתני |
 17 ונפלא] ותי [כ]ה גליתה לי
 ואביט [בפלאיך ובנסתרות אמת] וחסד
 18 ואדעה | [כי] לכה הצדק
 ובחסדיכה יש [ועת כול בני אמתכ]ה
 וכלה בלוא רחמיך |

19 ואני נפתח לי מקור לאבל מרורים
 [ומספד אנחה]
 לא נסתר עמל מעיני | איוב ג, י
 20 בדעתי יצרי גבר
 ותשובת אנוש [לעפר]
 21 ופקודתו [לחטאה ויגון] | אשמה
 ויבואו בלבבי
 ויגעו בעצמי ל [נגע ותחלוי]ים
 22 ולהגות הגו | יגון ואנחה בכנור
 קינה לכול אבל [וגו]

18 [כי]: שריד קטן של הי"ד נראה. — [בני אמתכ]ה: עיין במילון. — 20 [לעפר]: עליפי 4,10. — [ופקודתו]: השווה סרך 11,4. — 21 [לנגע]: הלמיד מטושטשת. 'נגע' נפוץ בהודיות, עיין במילון. — [ותחלוי]ים: השווה קטע 16,8. — 22 [וגו]: יגו]ן: הסופר השני הוסיפו מעל לכתבו של הסופר

17 ואביט: השווה: 'ובנפלאותיו הביטה עיני' (סרך 11,3); וגם הודיות 10,20—21, ועוד.
 18 [כי] לכה הצדק: בגזרה אשר גזרת, עיין במבוא, סעיף 36. וכלה בלוא רחמיך: כיצא בזה בשורות 8—9 לעיל, ועיין בנאמר שם. וכלה: השמדה שלמה, פורענות. עיין במילון.
 19 ואני נפתח לי מקור: 'פתוח מקור' חוזר בהודיות בשימושים שונים, השווה 2,18. ועיין במילון, ערך 'מקור'. ואין עוד פתיחת מקור לרעה.
 20 בדעתי יצרי גבר: היצר לייאוש גבר בהרהורי; 'יצר' בהוראת נטייה לרעה מצוי בהודיות, עיין במילון. ואפשר לפרשו: ההכרה שאני יצר המר, יצור שפל, גברה בהרהורי. לפי שני הפירושים נשאר המאמר קשה, כי שניהם מניחים את העיקר ברמו בלבד ולא במפורש. אף-על-פי כן ברור עיקר טעמו מן ההמשך. ותשובת אנוש וכו': ועוד עלה על דעתו, שהאדם סופו ליהפך לעפר. רמו לבראשית ג, יט; חוזר ב' 4,10; 12,26. הניסוח מזכיר את תהלים צ, ג. לחטאה ויגון אשמה: על האדם נגור החטא והעצבות התמידית, אם לא זכה בחסדי האל. עיין במבוא, סעיף 43.
 21 ויבואו בלבבי וכו': היגון והיאוש שנגמנו למעלה חדרו למחשבותיי וגרמו למספדי. ויגעו בעצמי: חדרו עד לעצמותי ופגעו בהן. ולהגות הגו יגון: 'הגו' הוא כנראה שם; והוא חוזר למעלה: 'בהגו לבו' (שורה 2) ובברית-דמשק: 'ספר ההגו' (2,13). איני יודע אמנם מה קשר בין 'ספר ההגו' ל'הגו' כאן, שעניינו: היגיון (כמו בתהלים צב, ד ובמקומות אחרים), או, ביתר דיוק: שירה עצובה, כמו 'הגה' (יחזקאל ב, י). והשווה: 'הגות לבי' (תהלים מט, ד).
 22 ואנחה בכנור: דומה לאיוב ל, לא; המליצה חוזרת ב' 30,5. ומספד מרורים: לפי 'מספד

ומספד מרורים עד כלות עולה
 וא [ין רשע]ה ואין נגע להחלות

23 ואז | אזמרה בכנור ישועות
 ונבל שמ [חות ותוף גי]לה
 24 וחליל תהלה לאין | השבת
 ומי בכול מעשיכה יוכל לספר [נפלאותי]כה
 25 בפי כולם יהולל | שמכה לעולמי עד תהלים קיג, ג
 יברכוכה כפי ש [בי פשע]
 26 וענו]ים ישמיעו יחד | בקול רנה תהלים מז, ב; ועוד
 ואין יגון ואנחה ישעיה לה, י
 ועולה [לא תהיה עוד]
 27 ואמתכה תופיע | לכבוד עד
 ושלום עולום

הראשון. — ואין נגע: כאן מתחיל כתבו של הסופר השני. — ואז: בספק; אפשר גם 'ואנני'. — 24 [נפלאותי]כה: על-פי 30,1. — בפי: הפ"א מטושטשת. — 25 כפי: כך עדיף לפי צורת האות. אבל ייתכן גם: 'בפי'. — ש [בי פשע]: השווה במילון. — [וענו]ים: השווה 8,14. — 27 עולום: אחריו רווח 8 אותיות.

תמרורים' (ירמיהו ו, כו); 'מרורים' חוזר בהודיות, עיין במילון. עד כלות עולה: המספד יימשך עד שתכלה העולה מן העולם, ואין נגע להחלות: ואז לא יהיה עוד כאב בעולם, ולא צרה אחרת. השווה: 'ואין עולה' (סרך 4,23). ולעניין עיין בפתיחה להודיה זו, ובמבוא, סעיף 38. להחלות: הפעיל של 'חלה' מצוי במקרא בהוראה שונה במקצת, השווה ישעיה נג, י; מיכה ו, יג; דבריהימים ב לה, כג. ואז: כאשר תכלה הרשעה, היינו: בבוא ישועתך. אם נגרוס 'ואנני' [ענין הערות קריאה], יהא המשך הדברים מעורפל יותר, אבל טעמה העיקרי של ההודיה לא ישתנה.

23 בכנור ישועות ונבל שמ [חות]: אין עוד בהודיות שמחה ורגנה ממשיות כל-כך.
 23—24 לאין השבת: ללא הפסקה, עיין במילון.
 24 ומי בכול מעשיכה... בפי כולם: אמנם אין בין הנבראים מי שיוכל לומר את שבחך במילואו, ואף-על-פי כן ישבחו אותך הכול כמיטב יכולתם. הנימה העיקרית (הנדירה בהודיות) הוא השבח הכללי. ומי בכול מעשיכה: הניסוח דומה ל' 10,11—11.
 25 יברכוכה כפי ש [בי פשע וכו']: אם הקריאה נכונה, טעמו: אז יברכו אותך כל מעשיך, כשם שנהגו לברוך עד עתה אנשי הכת וכו'. ואם נקרא 'בפי', לא ייזכר כאן אלא השבח שאומרים בני הכת, שהוא חשוב בעיני בעל ההודיה מן השבח הכללי של הנבראים. ויש לציין, שאין כינוי מפורש לכת בנוסח שנשמתר כאן, אלא רק בדברי ההשלמה, ולפיכך ייתכן שלא היה מדובר כאן על הכת כלל.
 26 יחד בקול רנה: צירוף 'יחד' ו'רנה' רגיל במקרא; השווה תהלים צח, ה; איוב לה, ז, ועוד. והשווה למעלה שורה 14. ואין יגון ואנחה: כנגד שורה 22 למעלה. ואמתכה תופיע וכו': או, כאשר תישמד הרשעה, ייראה שלטונך הצודק בכל חדרו. עיין במבוא, סעיף 38. תופיע: עיין במילון.
 27 עולום: עולם, לכתוב עיין במבוא, סעיף 9.

ברוך אתה אדוני

28 [אשר] נתתה ל[עבדכה] | שכל דעה להבין בנפלאותיכה
ו[מ]ע[נה לשון ל] ספר ברוב חסדיכה | ישעיה סג, ז ; ועוד

29 ברוך אתה אל הרחמים והחנינה

בגדו[ל] טובכה * ורוב אמתכה

30 והמו[ן] | חסדיכה בכול מעשיכה

שמח נפש עבדכה באמתכה

31 וטהרני | בצדקתכה

כאשר יחלתי לטובכה

ולחסדיכה אקה ולסליחות[יכה] |

32 פתחתה משברי ומיגוני נחמתני

כי נשנתי ברחמיכה

תהלים פו, ד

ירמיה לא, יג

33 ברוך א[תה] | אדוני

כי אתה פעלתה אלה

34 ותשם בפי עבדכה הודות [ותהלה] | ותחנה

[אשר] : נראים שרידי 'שרי' - ל[עבדכה] : עקבות. - 28 ו[מ]ע[נה] : 'ע' תלויה ולכן נשתמרה ; השווה במילון. - 29 והחנינה : 'ח' תלויה. - טובכה : 'טובה' כתוב, ט פגומה. - 32 משברי : 'ב' תלויה. - א[תה] : נראה שריד ה'. - 33 עבדכה הודות : 'עב' שלמות מן השאר רק ראשי האותיות.

28 שכל דעה להבין : עיין במבוא, סעיף 53, ובמילון לכל המונחים האלה. [ל] ספר ברוב חסדיכה : נושא שגרתו זה מורחב בברכה השלישית.

29 אל הרחמים והחנינה : רמז ל'אל רחום וחנון' (שמות לד, ו), החזיר לעתים קרובות במקרא. המלה חנינה באה במקרא רק בירמיה טז, יג.

30 חסדיכה בכול מעשיכה : דומה לו 9, 36, ועיין בנאמר שם. וטהרני בצדקתכה : עיין במבוא, סעיפים 36, 50.

32 פתחתה משברי ומיגוני נחמתני : רמז לנושא העיקרי של ההודיה : האל הופך את מספרו ויגונו של חסידו לשמחה. הדברים כאן אינם מכוונים לישועה העתידה, אלא לנחמה שהחסיד זוכה בה בהווה בשל היותו בחיר האל. לפיכך גם הדברים שבגוף ההודיה, אף עליופי שהם מכוונים בעיקרם לעתיד, יש להם גם משמעות לגבי ההווה, ועיין בפתיחה להודיה זו. פתחתה משברי : הסירות את כאבי, עיין 'משבר' במילון. ואולי יש כאן רמז ל'פתחת שקי' (תהלים ל, יב). ומיגוני נחמתני : השווה ירמיה לא, יג. נשנתי : נשענתי. השמטת גרונית ? עיין במבוא, סעיף 7. כי נשנתי ברחמיכה : נוסחות דומות בהודיות, עיין במילון.

33 כי אתה פעלתה אלה ותשם בפי וכי : עשית עמי את כל החסדים האמורים למעלה, וחשובה מכולם היא יכולת התהילה, כמבואר במבוא, סעיף 54. ותשם בפי עבדכה : השווה תהלים מ, ד ; במדבר כב, לה.

34 ומענה לשון הכינותה : את יכולת הדיבור יצרת מראש. עיין במילון לשני המונחים.

ומענה לשון הכינותה לפועול[כה].....

84 הכינותה : והכינותה כתוב, ו מנוקדת. - לפועול[כה] : אותיות 'פועול' פגומות. אפשר גם לקרוא : 'לי ועול[ה]'. בטוף הדף נראות עוד האותיות הראשונות של ארבע שורות נוספות, והן : 85 'ואעצ...'. - 86 'ואתה...'. - 87 'אמ...'. - 88 'וא...'.
והשווה מחציתה השנייה של הודיה א. לפועול[כה] : לאדם אשר יצרת, כמו בישעיה מה, יא. ועיין בהערות הקריאה.

על תהילתו התמידית

בדף 12 רשום גופו של פרק אחד, החסר פתיחה וסיום. במצב זה נפגשו כבר בדפים 9; 6; 1, אבל בדפים אלה אין קושי מיוחד בהגדרת הפרקים, כיוון שנדון בהם עניין מרכזי אחד. בדף 12 אי אפשר להצביע על עניין מרכזי כזה, שישמש הוכחה ברורה לאחידותו של הפרק הרשום בו — אף כי אפשר לשער את מהלך המחשבה הכללי של פרק זה. מתוך שיקולים שליליים אנו באים לידי מסקנה, שלפנינו פרק בפני עצמו, ואלו השיקולים: (א) אין בדף סימנים להתחלתו או לסופו של הודיות; (ב) הכתוב ארוך מדי משיהיה אפשר לראות בו את המשכו של הפרק הקודם.

למזלנו נכתב העניין המאלף שבפרק בחלקו העליון של הדף, שנשמר יפה. עניין זה הוא תהילה מיוחדת במינה, הבאה כאילו לקיים בהרחבה את סיסמתו של ספר תהלים: 'אברכה את ה' בכל עת, תמיד תהלתו בפי' (לד, ב) — אף שלא נזכר הפסוק בה במפורש. עיקרון זה של תהילה תמידית נזכר גם בהודיות אחרות (למשל 11, 5—6) אבל דווקא כאן הוא מבוצע בדרך רחבה ומוחשית ביותר. בעל ההודיה מפרט במפורש את זמני תהילתו התמידית — הוא מונה את שעות היממה כסדרן ומכריז שבכולן ישמיע את שבח בוראו. התהילה הופכת לתיאור פיוטי של שיטת חלוקת הזמן. תהילה כזו שבמניין העתים אתה מוצא גם בדף 10 של סרך היחד. שתי הפסקות דומות מאוד זו לזו, ואין ספק שהן מייצגות מסורת ספרותית אחת. ההבדל העיקרי שביניהן הוא, שבסרך נמנו כל יחידות הזמן — מחלקי היממה ועד ליובל של שנים — בעוד שבהודיה שלפנינו נמנו חלקי היממה בלבד, אבל תיאורן בא בניסוח רחב יותר. שתי הפסקות המקבילות סתומות במקצת, אבל הדמיון הגדול שביניהן מאפשר לפרשן מתוך השוואה הדדית.

נמצאנו למדים, שפיתחו אנשי הכת שיטת תהילה מיוחדת במינה, היא התהילה שבמניין העתים. עובדה זו כשלעצמה מוכיחה על העניין המיוחד שהיה להם בחלוקתו של הזמן. להתעניינותם זו תהיה משמעות ממשית בעינינו, אם נזכר בפולמוס על הלוח שהתנהל ביניהם ובין שאר חלקי העם. סימנים לפולמוס זה פזורים בכל המגילות והם ברורים למדי למרות דקותם ונדירותם. אחד הסימנים בא בהודיות 12, 4, ושם רמזתי למקומם בשאר המגילות. הזכרתי שם, שהלוח המיוחד של הכת היה, כפי שמסתבר מברית-דמשק, הלוח המוצע בספר היובלות ובספר חנוך, הוא הלוח המיוסד על הסתכלות במחזור החמה (עיי' ספר חנוך עב; יצוין דרך אגב, שאף-על-פי שספר חנוך מדגיש את דיוק הסתכלותו, אין היא למעשה מדויקת כלל וכלל).

הבעיות המפורטות של הלוח אינן משתקפות במניין העתים שבהודיה זו, ואין בהן חשיבות מיוחדת לדיננו. הוויכוח על הלוח משמש רק רקע לתמונה: הוא מסייע לנו להבין את התרגשותו הגדולה של בעל ההודיות, כשהוא מונה את העתים ומכריז על דיוקם של סדרי הזמן. אולם לגבינו חשובה מעצם הפולמוס הגישה הכללית, הבאה לידי ביטוי בתיאוריו האסטרונומיים של ספר חנוך. מספריו היבשים (והמ' בולבלים במקצת) אומרים כולם התפעלות: כיצד הכול מחושב להפליא, מה נאה השלמתם והתאמתם ההדדית של המספרים המתגלים במחזוריה של השמש ובמניין ימות השנה! קביעות מחזורם של גופי השמים היא — בעיניהם של אנשי הכת — ראייה מכרעת לשליטתו של החוק האלהי בתבל; היא ראייה לכך, שחוק זה נקבע מראש ושהוא מוסיף לפעול ללא שינוי בהרמוניה נפלאה. לכן משמש מחזור העתים נושא להתפעלותו של בעל ההודיות, ולכן הוא משתדל לתאם במפורט את העבודה שהוא עובד את בוראו עם לוח הזמנים השמימי. הרי האדם העורך את תהילתו לפי סדריהם של גופי הטבע משלב את שבחו בסדרי הנצח שקבע הבורא; ותהילתו נעשית חלק של ההרמוניה הנפלאה שבתבל. וזאת רוצה בעל ההודיה להשיג בתהילתו שבמניין הזמנים.

כוונתו זו של בעל ההודיה באה לידי ביטוי בסיומה של תהילתו, כשהוא מכריז בהדגשה מרובה על נצחיותם של סדרי תבל (שורות 9—11). אחרי דברים אלה מתחילה פסקה חדשה, המסומנת בכתב-היד ברווח קטן. פסקה זו מתארת כיצד זכה בעל ההודיה במתן הדעת האלהית. זהו אחד הנושאים העיקריים של המגילה, הנזכרים כמעט בכל הודיה והודיה; אמנם כאן ניתן לו ביטוי רחב וממצה (12—13). בעל ההודיה מביאו במקום זה כדי לנמק את ידיעתו בסדרי הזמנים, שהצביע עליה בפסקה הקודמת, וגם את ידיעתו בצדדים אחרים של שליטת האל בנבראים, שממ שיכה בהם ההודיה. הראשון מבין נושאים אלה היא האמונה בהשמדתה הסופית של הרשעה (מבוא, סעיף 38). הבאה כאן בעיקרו של הדבר כראיה לכוחו המוחלט של האל (שורות 14—19). המסקנה מן ההסתכלות בכוחו המוחלט היא חוסר יכולתם של הנבראים להתקומם נגד הגזרה הקדומה (הנזכרת בהמשך הדברים, שורות 19—20). אמנם העניק האל את חסדו לבחיריו, לאנשי הכת, והם זכו בעבודתו וביכולת להגייד שבחיה, כמבואר בשורות 21—24. אולם ידיעה זו עדיין אינה מביאה את בעל ההודיה לידי ביטחון עצמי, ועדיין אין הוא פורץ בשבח האל, שידוע הוא את חולשתו ואת שפלותו באשר הוא אדם. הוא מתאר ראשונה את שפלותו של האדם בכלל (שורות 24—31) ואחרי-כן את חוסר יכולתו שלו לומר שבח לפני הבורא (שורה 32). אמנם מתכוון הוא להלל את האל, אבל כל תהילתו לא תיתכן מבלי שתיתן לו הסגולה האלהית, שהיא תנאי מוקדם לאמירת השירה, רעיון זה, המקובל בהודיות (עיי' במבוא, סעיפים 43, 54), מנוסח כאן בשורה של שאלות, שכבר ראינו כמותה בהודיה יח; בשורה האחרונה שנשמרה בדף (35) עדיין שואל המשורר את שאלותיו.

מתוך המהלך הכללי של מחשבותיו אנו יכולים לשער, שבסופה של ההודיה עבר המשורר לעצם אמירת השבח. באופן כזה תחזור ההודיה (בשלמותה המשוערת) אל העניין שפתחה בו, היינו: לתהילתו של האל. אמירת התהילה התמידית, על-אף

שפלותו של האדם, היא אפוא כוונתה הכללית של ההודיה: כוונה שלא באה לידי ביטוי ברור. במצבה המקוטע, אבל אפשר לעמוד עליה מתוך כיוון רעיונותיו של החלק שנשתמר.

דף 12 הוא האחרון והמקוטע ביותר מדפיהן של 'היריעות השלמות' כמבואר במבוא, סעיפים 4,2. בשורות האמצעיות של הדף אתה מוצא לעתים רק שלוש-ארבע מלים בשורה, ועליך לנחש את המשכם של הדברים. למזלנו נידונו בחלק זה (שורות 14-30) נושאים שגרתיים, והשורות ניתנות להשלמה מתוך השוואתן להקבלותיהן בשאר חלקיה של המגילה.

דף 12 2

אשכנ] ה לבטח במעון ק[ודש

3 [בש] קט ושלוחה | אנוחה לי ב[אהלי] בטח] וישועה

תהלים קמה, ב

ואהללה שמכה בתוך יראיכה |

4 [אודך לדור] ודור

ותפלה להתנפל והתחנן תמיד

מקץ לקץ

5 עם מבוא אור | ממ[עונתו] 372

בתקופות יום לתכונן 3113

1 באמצעיתו נשתמר [תדה בנפש] - 2 [אשכנ]: על-פי תהלים טז, ט. [בש] קט: שריד ש' נראה; לפני ק' אות מנוקדת ומחוקה, אולי ו' - 3 [בטח]: שרידים. - 4 [לדור] ודור: על-פי המליצה הנפוצה במקרא; והשווה הודיות 17,1 - להתנפל: ה' תלויה, 'תני בצירוף משונה, פ' תלויה. הקריאה בספק, אבל השווה 18,17 - 5 ממ[עונתו]: על-פי שורה 7; שריד ע' נראה.

2 [אשכנ] ה לבטח וכו': לפי תהלים ד, ט; טז, ט; פד, יא ופסוקים דומים. אמנם אין כוונת הדברים כאן לבית-המקדש, אלא למקלט שאדם מוצא בחברתה של הכת.

3 ואהללה... יראיכה: השווה תהלים כב, כג - כד ופסוקים דומים.

4 להתנפל: אם הקריאה נכונה, הרי זה מעין קיצור של 'התנפל לפני ה' המקראי (דברים ט, יח; עזרא י, א); והשווה את מאמרו של ר' יוחנן, המונה 'ניפול' בין עשרה לשונות שנקראת בהם התפילה (דברים רבה, תחילת פרשה ב). המלה חוזרת ב-6, 16, 17, 18, וגם שם קריאתה בספק. מקץ לקץ: ממועד למועד, ובסמוך הוא מונה את הקצים, ואפשר לפרשו כמו 'מעט לעת' של לשון חכמים (משנה נדה א, א; חולין ג, ג), יממה שלמה, עשרים וארבע שעות, שהרי זוהי למעשה התקופה המתוארת להלן. הביטוי חוזר ונשנה ב-7, 8-7-5

7-5 מניין העתים: ראשונה אסקור את משמעותן של העתים הנמנות כאן, ואחר כך אחזור ואפרש את הביטויים במפורט. עם מבוא אור ממ[עונתו]: בוקר. בתקופות יום לתכונן: הזמן הקצוב של היום - מן הזריחה עד השקיעה. לחוקות מאור גדול בפנות ערב: זמן שקיעת החמה. ומוצא אור ברשית ממשלת חושך: ערב. למועד לילה בתקופתו לפנות בוקר: הזמן הקצוב של הלילה עד לשעה שלפני הזריחה. ובקץ האספו אל מעונתו מפני אור: זמן זריחת החמה. הערב והבוקר נמנו פעמיים, כדי שתתקבל הקבלה מדויקת בין זמני היום והלילה.

5 בתקופות יום: בעיקרו של דבר: בזמן סיבובו של השמש בשמים, ועיין במאמר לתקופות'

בראשית א, טז

לחוקות מאור גדול בפנות ערב

6 ומוצא | אור | ברשית ממשלת חושך

למועד לילה בתקופתו לפנות בוקר

7 ובקץ | האספו אל מעונתו מפני אור

למוצא לילה ומבוא יומם

8 תמיד בכל | מולדי עת יסודי קץ

ותקופת מועדים בתכונם

6 לפנות: פ' תלויה. - 7 אל מעונתו: א' וע' תלויות. - מפני: כתב ראשונה: 'מפנות' ומחק ת'.

של הלילה בסמוך. לתכונן: לפי מידתו הקבועה. 'תכונן' בא בהודיות רק בפסקה זו, והוא מונח חשוב במגילות ובייחוד בסרך, עיין במילון. בתקופות יום לתכונן: בסרך 1,10. בא כנגד הצלע הזאת הקיצור 'עם תקופתו' (של האור). לחוקות מאור גדול: עד לסוף הזמן הקצוב לו (הוא 'זמן-חוקר'), אשר חל בפנות ערב: אין 'בפנות' במקרא; 'לפנות' בהוראת זו בא בבראשית כד, טג; דברים כג, יב ועוד.

6 ברשית ממשלת חושך: 'בראשית' בתחילת ממשלת החושך. כיוצא בזה: 'ברשית ממשלת אור' (סרך 1,10). בשני המקומות אפשר לקרוא גם 'ברשות' ולפרש, שהרשות היינו: השלטון, נמסרת לחושך (או לאור). אבל הקריאה 'ברשית' עדיפה, כיוון שהמלה באה גם בסרך 13,19, במקום שאין ספק במשמעותה. למועד לילה בתקופתו לפנות בוקר: כנגד 'תקופות יום' לעיל; במשך הזמן הקצוב ללילה, הנמשך עד לפנות בוקר. 'תקופה' מתפרש במגילות בכל מקום כזמן הסיבוב, פרק זמן קבוע. כיוון שנסמך כאן סופו של הזמן ('לפנות בוקר'), אפשר לנו לפרש כאן 'תקופה' = סוף הסיבוב, גקודת המפנה; אבל פירוש זה מביא לכפילות מיותרת שבמשמעות המלה 'תקופה' ועשוי לקלקל את ההקבלה המדויקת של זמני היום והלילה, ולכן יש לדחותו. גם במאמר המקביל (סרך 10,2): 'ובתקופתו עם האספו מפני אור' אפשר לפרש את המלה 'תקופה' - או: 'זמן הסיבוב' או: 'גקודת המפנה', וגם שם נראה לי הפירוש הראשון עדיף.

7 אל מעונתו: כנגד 'ממ[עונתו]' של האור לעיל. כיוצא בזה: 'מעון חוקר' של האור (סרך 1,10); ו'אוצר' החושך (סרך 2,10). להשקפה בכללה השווה איוב לת, יט - כ. למוצא לילה ומבוא יומם: כנגד 'מוצא אור' של הערב וכנגד 'עם מבוא אור' הפותח את השורה. תמיד: תזור ומוכיר את עיקר כוונתו להלל את האל תמיד.

8 בכל מולדי עת יסודי קץ וכו': מן ההמשך מסתבר, שרצונו לומר שיהלל את האל גם בכל המועדים החשובים של השנה. זהו מעין רמז למניין פרקי הזמן הגדולים מן היום (שבע, חודש, שנה), שנמנו בפרק המקביל בסרך. מולדי עת יסודי קץ: אפשר שהם הזמנים החשובים הקובעים את חישוב העתים. מתוך התנחה שהכוונה ללוח של ספר הנך אפשר לשער, שאלו הם הימים המכונים 'תקופות השנה' אצל חז"ל, היינו: 4 הימים, שבהם עושה השמש מפנה בשמים (aequinox, solstitium). חישוב הלוח של ספר הנך מיוסד על ארבעת הימים האלה, והשיבותם מודגשת ביותר בייחוד בפרק עה של ספר הנך וביובלות ו, כג - ל. מולדי עת: מונח זה מזכיר את 'מולד הלבנה' של לשון חכמים. ותקופת מועדים: לא אמר: 'ובתקופת מועדים', ולא רמז, שגם במחזוריים של מועדי השנה ישמיע את תהילתו, כמנהגו עד כאן. הקשר התחבירי עם התהילה התמידית נפסק, והדברים נהפכו לרשימה סתמית של הזמנים, שהרי עיקר התעניינותו של בעל ההודיה היא בחלוקת הזמן. ותקופת מועדים בתכונם באותותם: מחזורם הקבוע של מועדי השנה - הכוונה, כנראה, לחגי ישראל - כפי שנקבע לפי חישובם המדויק (= בתכונם) על-סמך סימנים אסטרונומיים (= באותותם), ואולי הושפע ניסוח הדברים (או המונחים) מבראשית א, יד.

- 9 באותותם לכול | ממשלתם
- בתכון נאמנה מפי אל ותעודת הויה
- 10 והיא תהיה | ואין אפס
- וזולתה לוא היה ולוא יהיה עוד
- 11 כי אל הדעות | הכינה
- ואין אחר עמו

ואני משכלי * ידעתיכה אלי

ברוח | אשר נתתה בי

(10) הדעות : כתב ראשונה: 'הידיעות' ומחק את ה'יודים'. (11) עמו : אחריו רווח קטן. — משכלי : כך כנראה צריך להיות: 'משכלי' כתוב. עיין בפירושו והשווה כאן, שורה 18.

ההשווה: 'להתהולל במועדיהם' (12,4, ובנאמר שם). באותותם: השווה את הכינוי 'אות' לתקופת תמוז (חנוך עב, יג); 'רזמנים ואתות' (חנוך עה, ג).

9 לכול ממשלתם: המועדים מושלים כביכול על חלקי השנה הסמוכים להם; באופן דומה לזה מדובר בספר חנוך על 'ממשלתם' של מלאכי הימים (חנוך, פרקים עה; פב), והשווה גם את ממשלתם של כוחות הטבע כאן 11,1; 17,1. בתכון נאמנה מפי אל: העתים שנמנו לעיל הן קצובות לפי המידה המדויקת, שנקבעה במאמר האלהי השריר והקיים. נאמנה: מן הפסוק 'בשבטי ישראל הודעתי נאמנה' (הושע ה, ט). המלה הועברה כצורתה והיא משמשת מעין רמז לפסוק, ולכן היא רבת-משמעות. כיוצא בזה: 'כלה ונחרצה' (36, ועיין בנאמר שם). ותעודת הויה: משלים את 'נאמנה' שלפניו, כאילו אמר: 'בתכון נאמנה ובתכון תעודת הויה', וטעמו בערך: חוקה המתקיימת לעד; תעודה: מונח קבוע במגילות ופירושו העיקרי: דבר שנועד להתקיים, עיין במילון, והשווה בנאמר ל-19,1. הויה: מונח נגזר מן 'היה', המציין את העולם הנברא והמתקיים, את ה'יש' את היקום. דומה ל'צהיה' ובא בצירוף עמה: 'הויה ונהיה' (סרך 3,15; אור'וחושך 5,17). פירושה המדויק של 'תעודת הויה' הוא אפוא: התעודה אשר ניתנה להויה, היינו: חוקת היקום; או: התעודה ההויה, המצויה והמתקיימת בעולם הנוכחי. הויה: במגילות נוצר קושי מסוים על-ידי הדמיון שבין מונח זה ובין המלה 'הויה', שפירושה אסוף. לשם נוחיות ההבחנה אני מציע לגרוס 'הויה' ביו"ד בכל מקום שהכוונה היא ללא ספק ל'יש = יקום'; אמנם ייתכן שהתכוונו הסופרים ל'הויה' או ל'הויה' בשני העניינים ללא הבחנה. ועיין בדברי ילון, קרית ספר כח, עמ' 69. והשווה עוד את לשון חו"ל: אלא שדברו חכמים בהויה (שבת ו,ו). והיא תהיה: תעודה זו תתקיים לעולם.

10 ואין אפס: ואין כלום, אין חוק אחר בצדה. ולא מצאתי אפס' בהוראה דומה. 11-10 כי אל הדעות... אחר עמו: ה'תעודה' מתקיימת בתבל, כיוון שהאל, שהוא השליט היחיד, קבע אותה מראשית הבריאה. אל הדעות: מונח אופייני לתורת הגזרה הקדומה. עיין 1,26 ובנאמר שם ובמילון. ואין אחר עמו: השווה דברים לב, יב.

11-13 ואני משכלי... ברזו שכלכה: לעניין מתן הדעת עיין במבוא, סעיף 53. התיאור כאן כפול: תחילה הוא מודיע על עצם מתן הדעת למשורר בהדגישו את ידיעות המשורר ('משכלי... פלאכה'); אחר-כך הוא חוזר ומפרט זאת, בהדגשת המוצא האלהי של הדעת. משכלי: ביכולת ההבנה שהענקת לי, וכך הוא מפרש בהמשך, ועיין 'שכל' במילון. את נוסח המגילה 'משכלי' (עיין הערות קריאה) אפשר לפרש: ואני — שאני משכלי — ידעתיך וכו'; אבל זו תהיה לשון מגומגמת, ומנוגדת לדרכו של בעל ההודיות, שאינו מכנה את עצמו 'משכלי'. ידעתיכה אלי ברוח אשר נתתה בי: כיוצא בזה 18,13; קטע 3,14. ה'רוח' משמשת כלי למתן הדעת גם ב-14,25; סרך 4,4.

- ונאמנה שמעתי לסוד פלאכה
- 13 ברוח קודשכה | [פ] תחתה לתוכי דעת ברזו שכלכה
- ומעין גבור[תכה נפתח לי בחס] דיך |
- 14 [והי]ה לרוב חסד וקנאת כלה
- והשב[ת] רשעה לנצח
- 15 ואמתכה | תופיע ב[הדר כבודכה לאור עו]לם
- וכול עולה תשמיד לעד |
- 16 ותכלה [פ] חד רשעה.
- ואין רמיה [בכול מעשיך
- 17 ובקץ פקודתכה יתמו | כול מו] עדי שממה
- כיא אין ע[ולה בממשלתכה
- 18 וכול רשע לוא יהיה | עוד
- וא[ין] עוד מדהבה
- כיא לפני אפ[כה] ינוסו רוחות רשעה
- 19 ומקול [רעמכה י] חפזו
- ואין צדיק עמכה

(12) קודשכה: ר' תלויה. — (18) [נפתח לי]: השווה 17,2; 12,18. — (15) [וכול עולה תשמיד לעד]: על-פי 15,14-16; סרך 19,4. — (16) [פ]חד: שריד פ' נראה. — ואין רמיה [בכול מעשיך]: השווה 20,4-21. — (17) [ובקץ פקודתכה יתמו]: השווה קטע 9,8; סרך 19,4; קטע מיספר רוים' שורה 5. — (18) אפ[כה]: שריד כ' נראה. — [ינוסו... ומקול רעמכה י] חפזו: השווה תהלים קדו. — [רוחות רשעה]: השווה קטע 4,5. — (19) [י] חפזו: שריד י' נראה.

12 ונאמנה שמעתי: גילית לי דברי אמת, ויש כאן גם רמז ל'נאמנה' (לעיל, שורה 9), שעניינה שוגה במקצת. לסוד פלאכה: עיין במילון. ברוח קודשכה: עיין במבוא, סעיף 45 (סוף).

13 [פ] תחתה לתוכי: כאילו אמר: פתחת מעיני דעת שיורום לתוכי, והשווה: 'ממקור דעתו פתח אורי' (סרך 3,11) ובהודיות 2,18; 10,31. דעת ברזו שכלכה: עיין במילון לכל המונחים האלה. ומעין גבור[תכה]: חוזר ב-1,5; והשווה סרך 6,11-7. ומעין גבור[תכה נפתח לי בחס] דיך: אם נכונה ההשלמה, יש כאן הרחבת המשל של מעיני הדעת, וכוונת הדברים היא ללמדך, שהדעת ניתנה בחסדי האל.

14 [והי]ה לרוב חסד וקנאת כלה: מעיני הדעת מביא ברכה לצדיקים וקללה לרשעים כשהוא משפיע על העולם. תמונה זו באה גם ב-18,6; 8,16-19. כאן משמשת התמונה מעבר לנושא הבא. יש כאן גם ניסוח חריף של הניגוד בין הברכה והקללה שבגזרה 'הקדומה', ולעניין זה השווה 11,8-9 ובנאמר שם. וקנאת כלה: השווה: 'באף יעורר קנאה ולכלה' (3,9); וגם סרך 2,15.

14-18 מתוך השרידים אפשר ללמוד, שהיה מדובר כאן בהשמדת הרשעה, ולפי שיקול זה השלמתי.

18 מדהבה: חוזר ב-3,25, ועיין בנאמר שם. 19 ואין צדיק עמכה: השווה: 'ומה יצדק אנוש עם אל' (איוב ט, ב; כה, ד), והשווה 1,26. ובנאמר שם, ובמבוא, סעיף 36. כאן הוא מתחיל לתאר את קטנותו של האדם.

- [ומי יביט בנפלאותיכ] ה |
 20 להשכיל בכול רזיכה
 ולשיב דבר [על משפטך
 21 ובני אמתך רצו] | בתוכחתכה
 ולטובכה יצפו
 22 כיא בח[סדיכה גליתה אוזנם] | וידעוכה
 ובקץ כבודכה יגילו
 ולפי [דעתם קרבתם
 23 ו]כשכלם | הגשתם
 ולפי ממשלתם ישרתוכה למפלג[יהם
 לבלתי שו]ב ממכה |
 24 לוא לעבור על דברכה

ואני מעפר לק[חתי ומחמר קו]רצתי |

- 25 למקור נדה וערות קלון
 מקוי עפר ומגב[ל המים

(20 [רצו]: עיין פירוש. 21 — בתוכחתכה: ב' פגומה. — כיא: א' תלויה. — [גליתה אוזנם]: השווה 21.1 ובמילון. 22 — [דעתם קרבתם]: שריד ד' נראה; השווה סרך 15.9. — 23 — [לבלתי שו]ב: השווה 17.14; סרך 17.1. — ממכה: מטושטש, מסופק. — 24 — [ק[חתי]: שריד ח' נראה. טעמו: 'לוקחתי', השווה קטע 4.2; והשווה 'לקח' (= לוקח; שורה 27). — 25 — ומגב[ל המים]: על-פי נוסחה מצויה, עיין במילון.

- 20 ולשיב דבר: השווה שורות 30—31. ולשיב: ולהשיב, עיין במבוא, סעיף 7. [ובני אמתך רצו] בתוכחתכה: ההשלמה מתוך הנהח, שהחטר חייב להתאים מבחינת התחביר להמשך 'ולטובכה יצפו', ולעניין השווה 24.9.
 21—22 ולטובכה יצפו: ובקץ כבודכה יגילו: עיין במבוא, סעיף 62.
 23 [ו]כשכלם הגשתם: עשית אותם להברים בכת בהתאם ליכולת הבנתם את רזי האל. וכיוצא בזה: 'זאיש כבור כפיו לקרבו ולפי שכלו להגישו' (סרך 9, 16). שימוש דומה של 'שכל' בא ב' 1, 31; 14, 19; קטע 4, 10. 'הגיש' הוא מונח חוזר ונשנה בהודיות, המציין את הקבלה לכת, עיין במילון. והשווה גם בן-סירא יג, יא. ולפי ממשלתם: בכל כוחם, והשווה: 'לעשות רצון (אל) בכול משלח כפים ובכול ממשלו' (סרך 9, 24). למפלג[יהם]: לפי קבוצותיהם, בחבורתה של הכת. המונח 'פלג', 'מפלג' מציין במגילות בדרך כלל את חלוקת העולם בגורתו של האל. למשל: 'זכול פעולת מעשיהם במפלגיהן לפי נחלת איש' וכי' (סרך 4, 16), ועיין במילון. עניינו כאן אפוא: בקבוצות שנוצרו בגורת האל; או: במחנותיהם של הטובים, בניגוד למחנות של הרשעים; ואפשר שלא דייק ורצה לומר 'הבורותיהם' סתם.
 24 לוא לעבור על דברכה: רמז להקפדתה של הכת על מצוות התורה, השווה 14, 17—18 ובפתיחה להודיה כה.
 24—25 ואני מעפר וכי': תיאור גרתי של שפלות האדם, עיין במבוא, סעיף 40. ובמילון, לביטויים הבודדים.
 25 מקוי עפר: חוזר בקטע 3, 6, וטעמו: מקוה עפר, עפר שנאסף לערמה אחת, כנגד 'מקוי

- 26 מגולל אשמ]ה ומדור | חושך
 ותשובת עפר ליצר חמר בקץ [יעוד לו
 27 וסופ]ו בעפר | אל אשר לקח משם
 ומה ישיב עפרו | אפר לתוכחתכה
 28 ומה] יבין | [במע] שיו
 ומה יתיצב לפני מוכיח בו
 ו[יעמוד לפני מעין ק]ודש |
 29 [ורום] עולם ומקוי כבוד ומקור דעת
 30 וגבו[רי פל]א המה ל[ו]א | [יוכל]ו לספר כול כבודכה
 ולהתיצב לפני אפכה
 31 ואין להשיב | על תוכחתכה
 כיא צדקתה ואין לנגדכה
 ומה אפהו שב אל עפרו |

[מגולל אשמ]ה: על-פי 22.8; 19.17. — ומדור: מטושטש, בספק. — 26 — [יעוד]: שריד ע', שהיתה תלויה, נראה. — בעפר: ר' קלושה מאור. — 27 — [אפר]: על-פי 5.10. — [לתוכחתכה]: על-פי שורה 31. — 28 — [מעין ק]ודש: על-פי סרך 12.10. — 29 — [ורום] עולם: על-פי 20.8, והשווה סרך 12.10. — וגבו[רי פל]א: על-פי 21.5. — 30 — ולהתיצב: ה' תלויה. — 31 — ומה: מ' מורה, אולי כתב פ' בטעות.

- כבוד', הנאמר על האל כאן, שורה 29. מקוי: לכתוב ביו"ד עיין במבוא, סעיף 7. ומדור חושך: אין לו חבר במגילות; ומתפרש: מי שנגזר עליו לגור בחושך (או מי שמשמש דירה לכוחות החושך?). והשווה את עונשם של הרשעים בחושך (סרך 8, 2; 4, 13; הנוד מו, ו). 'מ'דור' במשמעות דירה מצוי כנראה בפשר נחום (שורה 1 של הדף שנתפרסם בכתב-העת JBL, 1956, עמ' 89—93).
 26 ותשובת עפר ליצר חמר: על יצר החומר נגזר לשוב לעפר, השווה 4, 10 ובנאמר שם.
 27 ומה ישיב: השווה כאן שורה 31.
 27—28 [ומה] יבין [במע]שיו: ומה יבין יצר החומר במעשיו של האל. הכינוי במלת 'במע]שיו' רומז ל'מוכיח' שלאחריו; ואין לפרשו 'במעשיו שלו', היינו, שאין האדם יודע את אשר הוא עושה, שכן רעיון כזה אין לו חבר במגילות והוא מופרז מדי.
 28 ומה יתיצב: עיין במילון. מוכיח בו: הוא האל, השווה 'תוכחתכה' (לעיל שורה 21, ובסמוך שורה 31). מלת 'מוכיח' באה עוד בקטע 2, 6 (על אנשי הכת).
 29 ומקוי כבוד ומקור דעת: כיוצא בזה סרך 12, 10; 6, 11; ועיין במילון. הכבוד והדעת משולים למים, האל משול לברכה ולמעיו, היינו: למוצאן של תכונות עילאיות אלו.
 29—31 וגבו[רי פל]א וכי': טעמו (אם ההשלמה נכונה): אפילו המלאכים אינם יכולים לומר את מלוא שבתך ולעמוד לפניך בדין, כל שכן האדם. הרעיון חוזר כנראה בקטע 1, 1, אבל הכתוב מקוטע גם שם.
 31 ואין להשיב על תוכחתכה: בא גם ב' 7, 29; השווה עוד 1, 26 ובנאמר שם. כיא צדקתה ואין לנגדכה: האל צודק בכל גזרותיו ואין אחד הנבראים יכול לטעון, שהגזרה שנגזרה עליו אינה צודקת, עיין במבוא, סעיף 36. ואין לנגדכה: השווה 10, 10 ובנאמר שם. ומה אפהו שב אל עפרו: השלם במחשבתך: שיוכל להתייצב לנגדך. המלים באות גם ב' 10, 12, ועיין בנאמר שם.

- 32 ואני נאלמתי ומה אדבר על זות
 כדעתי דברתי מצידוק יצר חמר
 33 ומה | אדבר כיא אם פתחתה פי
 ואיכה אבין כיא אם השכלתני
 34 ומה או[מר] | בלוא גליתה לבי
 ואיכה אישר דרך כיא אם הכינ[ותני]
 35 ורגלי איך | תעמוד ב[גבול רשעה]
 ואיך את[חזק בכוח ואיכה אתקומם] לפני נגע

(82 דברתי : תלוי. — 84) [ורגלי איך] תעמוד : השווה 29,2 — 85) ב[גבול רשעה] : הבי"ת נראית לקויה ; על-פי 24,8 — [את]חזק... [לפני נגע] : על-פי 36,4 — מן השורה האחרונה (86 נשתמרו : וכול בתחילתה ; ... 1 במי ב... באמצעיתה.

- 32 ואני נאלמתי וכו' : כיוון שידועים לי שפלוני וחוסר כוחי (כמבואר בצלעות הקדמות), אין אני מעו לדבר על גדולתך. כדעתי דברתי : אף-על-פי כן אני מדבר את הדברים האלה מתוך הדעה המוגבלת שנתת לי. מצידוק יצר חמר : מתוך הסביבה מסתבר טעמו : ליצר חומר ניתנה הצדקה מסוימת, המאפשרת לו להשמיע דברי שבת. ובהמשך הוא רומז, שקיבל את יכולת הדיבור מאת האל. מצידוק : כפי הנראה הוא מונח, הבא גם בקטע 2, 16 בסביבה מקוטעת, ואין לעמוד על משמעותו המדויקת.
 33 ומה אדבר כיא אם וכו' : שורה דומה באה ב"10, 5—7, ועיין בנאמר שם, אבין, השכלתני : עיין במילון.
 34 גליתה לבי : כיוצא בזה ב"24, 18, ועיין בנאמר שם. ואיכה אישר דרך כיא אם הכינ[ותני] : דומה ל"4, 31, ועיין בנאמר שם. עיין גם במילון ל'דרך' ול'הכינ'.
 35 את[חזק] : עיין במילון. אתקומם : חוזר ונשנה בקטע 1, 6, ועיין בנאמר שם.

הודיה כג

רזי תבל

דף 13 הוא קטע גדול שנשתייר מאמצעיתה של הודיה. אפשר שההודיה עלתה בהרבה בהיקפה על הקטע שנשתמר ממנה, אבל גם קטע זה מספיק כדי להעמידנו על כיוון מחשבותיה, שכן הנושאים שבו מצטרפים למסכת מחשבתית הגיונית למדי. שש השורות העליונות בקטע זה מקוטעות מאוד, והכתוב בהן אינו מספיק להשלמתם של הליקויים, ואף-על-פי-כן הוא מספיק ללמדנו, כי בשורות אלה היה מדובר על מעלתם הרחנית של אנשי הכת. משורה 7 והלאה אפשר להשלים את הליקויים ולהציע קריאה רצופה של הכתוב, בשורה זו מתחיל — לאחר רווח גדול בכתב-היד — דיון יסודי בבריאה ובמשמעותה, המקביל לתיאור הבריאה במחציתה הראשונה של הודיה א. זכיננו אפוא לשני ניסוחים מקבילים של נושא אחד, המשלימים ומפרשים זה את זה. כיוון ששני הכתובים ניזוקו, נועדה חשיבות מרובה להשלמת הליקויים על-ידי הקבלת השניים, וגם על כוונת המחבר קל יותר לעמוד מתוך השוואתם. התיאור בהודיה א מפורט יותר וארוך יותר ; בהודיה שלפנינו עובד הנושא בקיצור, אבל לא נפגעה בשל כך שלמותו ובהירותו של הדיון.

תחילה באה הכרזת יסודה של כל הפסקה : האל גזר את גורלם של הנבראים עד שלא בראם (שורות 7—8 כנגד 1, 7 ; מבוא, סעיף 31). לאחר ההכרזה נזכרים הנבראים עצמם : תחילה העליונים — המלאכים ואיתני הטבע (8), אחריהם התחתונים — יושבי הארץ (9). זכר הנבראים בא כאן כנגד מניינם המפורט ב"15—9, המדגיש את רוב הפלא שבבריאה. בהמשך הדברים אנו למדים את המסקנות ממעשה הבריאה : שלטון האל בנבראים והגזרה הקדומה (שורה 10), הבריאה החדשה (שורה 12 ; מבוא, סעיף 39, ועיין בסמוך) ותכלית הבריאה, שהיא כבוד הבורא (שורה 13 ; מבוא, סעיף 37). בהודיה א הוקדשו לדיון עיוני זה שורות 16—20. לשם הבלטה מיוחדת של גדלם ומוראם של הרזים המתגלים הוכנס לתוך הדיון שלפנינו מאמר מוסגר להודיעך שרזים אלה נודעו רק לבחירי האל, כדי שיספרו את כבודו ; כל בני-האדם שקדמו לאנשי היחד לא ראו נסתרות אלה (שורה 11). לאחר הפירוט של רזי הבריאה נאמר, שאין האדם ראוי לחזות בכל אלה (שורות 13—14), ודברים לא-מועטים הוקדשו לתיאור שפלותו הטבעית ושעבודו לחטא (שורות 14—16 בהקבלה ל"1, 21—23). אולם בחסדי האל זוכה האדם לצדקה ולס" גולות נעלות המתוארות בהמשך הדברים בשורות 17—18. כל הדיון בבריאה ובמס" קנותיה חותם בהכרזה מחודשת על עקרון הגזרה הקדומה : '[ו]דברך לא ישוב אחור' (שורה 18). כאן פותחת הנוסחה 'ואני עבדך ידעתי' בעניין חדש לכאורה, במסקנתו

האישית של בעל ההודיה מכל התורה שהביא. אולם למעשה אין הוא מספיק לפתח בשתי השורות שעוד נשתיירו בקטע (19—20) את תיאור חוויתו האישית, אלא רק לחזור מבחינה אישית על העקרונות הכלליים של גוף ההודיה. ייתכן שהמחשבה נתפתחה בכיוון מיוחד בהמשך הדברים שאינו בדינו. לא נוכל לדעת את טיבו של המשך זה, וגם לא את דרך שילובו של הדיון ברוי הבריאה בתוך המשך רעיונותיה של ההודיה השלמה.

אולם חלק ההודיה שנשתמר בדינו מאלף למדי כשלעצמו. ממנו אנו למדים שני דברים, וספק אם היה בדינו ללמדו ממקום אחר, והם: הידיעה הקיבוצית של רזי הבריאה ותורת הבריאה החדשה. בהודיה א מוצגת הידיעה ברוי התבל כמתנת היחיד, וזוהי גם שיטתן של רוב ההודיות. בהודיה זו נאמר במפורש, שהרזים גלייים לכת בכללה (שורה 11), והכת היא השומרת בתוכה את תורת הסתר הנפלאה (מבוא, סעיף 59). רק בסופו של הקטע הארוך למדי מתחיל המחבר לדבר על עצמו; התעלמות חלקית זו מן החוויה האישית נדירה למדי וראויה לתשומת-לב.

מבחינה עיונית חשובה הודיה זו במיוחד, כיוון שנכללה בה, ברמו קצר אבל ברור למדי, תורת הבריאה החדשה. תורה זו היא מעין ניסוח קיצוני של הציפייה לאחרית-הימים: הדוגלים בה אינם מסתפקים עוד בתקווה, שלעתיד לבוא יתוקן המעוות שבעולם הזה, אלא מאמינים שכל הבריאה תחדש מיסודה. שנאמר: 'כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לבי' (ישעיה סה, יז; עיין עוד שם סו, כב). ראשיתו של מושג הבריאה החדשה היא אפוא במקרא. המושג נפוץ בספרות החזונית של הבית השני: חנוך מה, ד; צא, טז; יובלות א, כט; ברוך הסורי לב, ו; וב'ברית החדשה': איגרת שנייה לקורינתיים ה, יז; איגרת שנייה של פטרוס ג, יג; חזון יוחנן כא, א. מאלפת ביותר היא ההערה, שמקדים ספר חנוך לתיאורו של חוק מהלך גופי השמים. חוק זה כוחו יפה 'לנצח, עד לבריאה החדשה הקיימת לעד' (חנוך עב, א). היינו ה'נצח'—תמידיותו של העולם שבו אנו חיים— הוא מושג מוגבל, ורק האל עצמו הוא נצחי ממש. בתורתה של הכת נלמדת מסקנה זו גם לגבי החוק המוסרי, המתואר בסרך, דפים 3—4, וגם הוא כוחו יפה רק 'עד קץ נחרצה ועשות חדשה' (סרך 4, 25; רמו לישעיה מג, יט, הנדרש לצורך זה). הוא הדין לגבי משמעתה של הכת, שגם היא מותאמת לעולם הזה (סרך 9, 13) וחוקיה רק זמניים (סרך 9, 10); לאחרית-הימים קובעים שני הדפים שנמצאו לאחרונה (סרך 12; 13) חוקים מיוחדים. בהודיה שלפנינו מובאת הידיעה, שהאל עתיד 'לברוא חדשות להפך קימי קדם' (שורה 12) כמסקנה עיקרית בתורת הבריאה הכללית וכראיה נשגבה ביותר לשליטת האל בתבל, כרוי הרזים של פלאיו. לא זו בלבד שהאל קבע את החוק, שאין אחד הנבראים יכול לערער עליו, הוא גם קבע את תקופת קיומו של חוק זה (השווה עזרא הרביעי ה, א—ו). אין שליטתו בנבראים מוגבלת אפילו על-ידי החוק שקבע; הוא השליט המוחלט באמת. הבריאה החדשה נרמזת עוד בהודיות 11, 14; אך לא כראיה לכוחו של האל, אלא בקשר לתקוותה של הכת להתחדש יחד עם הבריאה החדשה.

(העתק שורה כנגד שורה)

- דף 13, 1 [ה קודש מקדם עולם]
 2 [וברזי פלאך] הודעתם
 3 [אתה גליתה רזיכה] מעשי
 4 [מעשיהם אמת] ה [] ואול
 5 רוב נגיעי]ם וחסדי עולם לכול קצ]יהם] לשלום ושחת [נועדו
 6 [מו]עדיהם כבוד עולם ו[רוב עדנים וש]מחת עד למעשה]
 (העתק רגיל בצלעות)

7 ע

- ואלה אשר הכינותה מקדם עולם
 8 [ותדע] | את כול מעשיך בטרם בראתם
 עם צבא רוחיך ועדת [קדושיך
 9 [ותכן את הרקיע וכול] | צבאותיו
 עם הארץ וכול צאצאיה בימים ובתהומות ישעיה מב, ה
 10 [ופעולתם תכנתה לתעודת עולמים] | ופקודת עד

דף 18 הוא קטע מבורד שנשתמר מקצה ימני של יריעה, ומקומו נקבע כאן לפי השיקולים המבוארים במבוא (סעיף 8). לפי שיקולים אלה ניתן לשער, שקטע זה הוא הכתוב ראשון לפי סדרם המקורי של הכתובים שנשתמרו במגילה (סעיף 4). הקטע כולו שייך להודיה אחת ותוכנו אחד. את קש שורותיו הראשונות הבאתי בתעתיק שורה כנגד שורה, כיוון שאי אפשר להשלימן. מן השורה השביעית ואילך תיתכן קריאה רצופה על-ידי השלמות. 2— [הודעתם]: עקבות. 3— רזיכה: קריאה משוערת, נסמכת על עקבות קלושות, ב'אוצר המגילות הגנוזות': 'ירכה'. 5— [נועדו]: שרידים של 'נוי הראשונות. 6 [מו]עדיהם: בספק. 7— [רוב עדנים]: על-פי שורה 17. 7— [ע]: אחריה רווח של 5 תיבות. 8— הכינותה מקדם עולם: על-פי שורה 10. 8— [ותדע]: על-פי 7.1. 8— ועדת [קדושיך]: על-פי קטע 3.5. 9— [הרקיע]: עיין פירושו. 10— [ופעולתם]: השווה 22.15; סרך 16.8. —[לתעודת עולמים]: לפי התקבלת ליפקודת עד; הוראת 'תעודה' כמו ב'19.

- 1—3 מדברות כפי הנראה בגילוי הרזים.
 5—6 עוסקות כפי הנראה ב'נחלתם' של הנבראים, היינו: בתכונותיהם ובקורותיהם שנגזרו עליהם מראשית בריאתם. השווה 17, 1—18; סרך 4, 2—14.
 5 לכול קצ]יהם]: בכל הזמנים שהנבראים עתידים להתקיים; השווה 1, 24. לשלום ושחת: לטובה ולרעה בגורלם. השווה 1, 17—18; 8, 11—9 ובמבוא, סעיף 34.
 6 כבוד עולם... [וש]מחת עד: השווה את שכרם של צדיקים, סרך 6.4—7, ובייחוד 'שמחת עולמים' האמורה שם.
 8 את כול מעשיך בטרם בראתם: כיוצא בזה 7, 1, ועיין בנאמר שם. עם צבא וכי: הם הנבראים העליונים. עם צבא רוחיך: הם המלאכים, וכיוצא בזה: 'צבא רוחיו עם צעדינו' (אורחותו 12, 8) ועיין 'רוח' במילון. [הרקיע וכול] צבאותיו: ההשלמה מתוך ההנחה, שהחסר התאים לחלוקת הנבראים לעליונים ולתחתונים; לפי הנחה זו הכוונה כאן לשמש, לכוכבים, לרוחות המנשבות וכד', שדרגתם בין המלאכים ובין יצורי הארץ ושנמנו ב'11—13. והשווה דברים ד, יט; תהלים לג, ו; נחמיה ט, ו.

- כי אתה הכינותמה מקדם עולם
ומעשה [גבורתך הודעתה לבני אמתך
11 והם] | יספרו כבודך בכול ממשלתך
כי הראיתם את אשר לא [ראה כול ב] שר קדם
12 ולברוא | חדשות להפר קימי קדם
ול[הק]ים נהיות עולם
כי א[תה הכינותם מאז]
13 ואתה תהיה | לעולמי עד
וברזי שכלכה פל[גתה] כול אלה
להודיע כבודך [למעשיך
14 ול]וא רוח בשר להבין | בכול אלה
ולהשכיל בסבו[ר כוחך ה] גדול

(11) [ראה]: שריד הרי"ש נראה. 12 — א[תה הכינותם]: עקבות של האותיות הראשונות; השווה שורה 10. 13 — פל[גתה]: עליפי 10,1; שריד הגימ"ל נראה. 14 — כול: ב' קלושה. — בסבו[ר]: עיין פירוש.

10 ופקודת עד: גזרה המתקיימת לעד; השווה 1, 17 ובנאמר שם ובמילון. הכינותמה: עיין במילון. צורת הסופית 'מה' היא הנהוגה במגילת ישעיה כתב-יד א. מקדם עולם: בא גם בברית-דמשק 7,2; לפי 'מקדם מימי עולם' (מיכה ה, א); טעמו: מן הזמן הקדום ביותר. [לבני אמתך]: השלמתי כך מתוך הנחה, שבמקום הריק היה הנושא 'ליספרו' שלאחריו.

11 יספרו כבודך: עיין מבוא, סעיפים 54, 60. כי הראיתם וכו': אנשי הכת זכו לראות רזים שלא נתגלו לדורות הקודמים להם; מעלה זו תבעו לעצמם הנוצרים הראשונים (לוקס י, כד; איגרת לרומאים טז, כה—כו; איגרת לאפסיים ג, ה). כאן נזכר העניין רק דרך אגב, ודומה לו התפארותו של בעל סרך היחד (סרך 11, 6) האומר, שראה את הנסתור משאר בני-האדם. ולברוא חדשות: משפט מקוצר, כאילו אמר 'להראות להם את כוונתך לברוא חדשות'. לעניין עיין בפתיחה להודיה זו. קימי קדם: הדברים הקיימים מקדם; ועיין בפתיחה. קימי: בקו"ף פתוחה. ול[הק]ים נהיות עולם: אפשר שנרמז כאן, שהבריאה החדשה תהיה בת קיימא ממש — בניגוד לבריאה הנוכחית החולפת — כאמור בחנוך עב, א (שהובא בפתיחה להודיה זו). נהיות עולם: חזור ב"ר 18, 27; ברית-דמשק 8, 13; המונח 'נהיה' נפוץ במגילות, וטעמו: ה'יש', ה'יקום'; כאן ועוד במקומות אחרים ברור, שהכוונה ל'יש' שבעתיד, היינו: כל הדברים שעתידיים להתקיים. ועיין במילון ובנאמר ל" 11, 14. ואתה תהיה לעולמי עד: הרעיון של קיומו הנצחי של האל משמש ביסוס הגיוני להשקפה על שליטתו בתבל, שהרי תבל חולפת, לעומת קיומו התמידי.

13 פל[גתה]: קבעת; חילקת את נחלתם של הנבראים; עיין במילון. ול[וא רוח בשר להבין]: מי שאין בו אלא הרוח השפלה של בשר (מבוא, סעיפים 41, 45) לא יוכל להבין. משפט מקוצר כמו: 'מי בשר' (29, 4). רוח בשר: כמו 'יצר בשר' (10, 23).

14 בסבו[ר]: בהסתכלות, בכושר ההבנה. אני מניח כאן מלה זו, אף-עליפי שלא מצאתי לה חבר. השורש 'שבר' בא במקרא בקל בנחמיה ב, יג בהוראת: להביט היטב, לבדוק (בפעל הוא לשון תקווה, נשיאת עיניים [תהלים קמה, טו ועוד]), ובלשון חכמים 'סבר' עניינו מחשבה, וכן בארמית.

- ומה ילוד אשה בכול [רזי פלאך] הנוראים איוב יד, א ועוד
15 והוא | מבנה עפר ומגבל מים
א[שר עוון וחטא] ה סודו
ערות קלן [ומקור ה] נדה
16 ורוח נעוה משלה | בו
ואם ירשע והיה [לאות ע] ולם ומופת דורות
כרוק...מ...בשר
17 רק בטובך | יצדק איש
וברוב רח[מיך תושיענו]
בהדרך תפארנו
ותמש[ילהו על ר]וב עדנים
18 עם שלום | עולם ואורך ימים

[רזי פלאך]: עקבות. 15 — א[שר עוון וחטא]: השווה 22,1 — [ומקור ה] נדה: עליפי 22,1 — 16 בו: אחריו רוח בשיעור חיבה. — [לאות]: עיין פירוש. — [ע] ולם: שריד ע' נראה. — כרוק: מסופק. — כרוק...מ...בשר: באמצע הליקוי נראה שריד זעיר אבל ודאי של מ' והוא מונע השלמה נוחה כגון 'כול' [בשר'. 17 — ותמש[ילהו]: שרידים מהאותיות החסרות נראים.

14—16 ומה ילוד אשה וכו': תיאור שגרתו של שפלות האדם, ועיין במילון לביטויים הבודדים.

14 והוא... והוא: נוסח המשפט כמו ב"ר 10, 3; ועוד. ילוד אשה: חזור ב"ר 12, 18, 16. 15 סודו: יסודו, עיין במילון. ורוח נעוה: רוח העוון, עיין במילון. רוח נעוה משלה בו: ניסוח זה מיוחד במינו, שהרשעה נראית בו כמשתלטת על האדם מבחוץ (בדרך כלל מדובר בהודיות על הרשעה כתכונה שבטבעו של האדם; או שנגזרה עליו כחלק של אופיו). אמנם יש לציין, שאין כאן אלא מליצה ללא משמעות מרובה, וכנגד זאת בצוואות השבטים מסופר הרבה על הרוחות הרעות השונות הבאות באדם ומשתלטות עליו (צוואת ראובן ג; שמעון ג; יהודה ט).

16 ואם ירשע וכו': לא זו בלבד שהאדם שפל מטבעו ומשועבד לחטא (כל עוד לא זכה בחסדי האל), אלא שהוא גם נתון בסכנה תמידית של פורענות אכזרית על מעשיו הרעים. תורת הגזרה הקדומה אינה מבטלת את חוק השכר-ועונש, כמבואר במבוא, סעיף 34. ירשע: יחטא ויאשם; או (בנפעל): ירשיעוהו בדין; או יימנה עם הרשעים. אין לו חבר, שיאפשר לנו להבחין בין הבדלי משמעות דקים אלו. והיה [לאות ע] ולם ומופת דורות: הקללה לפי דברים כח, מו; והשווה יחזקאל יד, ח; ודומה לה 15, 20. לפי מקומות אלה השלמתי [אות], אף-עליפי שתיבה זו קצרה מלמלא את הליקוי; מבחינת המידה רצוי יותר להשלים: '[לדראו]ן ע] ולם'. כרוק [] מ [] בשר: אין בידי קריאה בטוחה או פירוש. טעמה, כנראה: גנאי הבשר, ל'רוק' השווה: רק (= רקק, כלומר בוך; סרך 11, 21). רק בטובך יצדק איש: אין מוצא מגזרת 'ילוד אשה', שתוארה לעיל, אלא בטובו של האל, ועיין במבוא, סעיף 43.

14 בהדרך תפארנו וכו': לעניין השווה את ברכות הצדיקים בסרך 4, 6—8. ותמש[ילהו על ר]וב עדנים: תיתן לו את תענוגות העולם. השווה: 'להדשן בעדני תגובת תבל' (סרך 10, 15); ועיין 'ערן' במילון. לעניין ממשלתו של אדם בתבל, השווה סרך 3, 17. 18—17 עם שלום עולם ואורך ימים: כיוצא בזה: 'ורוב שלום באורך ימים' (סרך 4, 7).

כי [אתה אל הדעות
ו] דברך לא ישוב אחור

19 ואני עבדך ידעתי | ברוח אשר נתתה בי
[כי אמת כול פעלך]
ו[צדק] כול מעשיך
ודברך לא ישוב אחור
20 ו[בכול] | קציך מועד[י עו]ל[ם]
הכינותה מעשיך ב[רורים לחפציהם
ואדע]ה.....

18) כי [אתה אל הדעות]: על-פי הנוסחה הבאה ב-20, ועוד. — 19) ודברך: מוטוטש, אבל קריאתו בטוחה. — 20) מועד[י עו]ל[ם]: ההשלמה בספק. — 21) בתחילתה של שורה זו נראה: ורשע ש].

18) [ו] דברך לא ישוב אחור: לפי ישעיה נה, יא; מה, כג. הובא כאן ללמדך, שחלוקת נחלתם של הנבראים (הגזרה הקדומה), שתוארה לעיל, אינה ניתנת לערעור. ידעתי וכך: בא גם בקטע 3, 14. עיין גם 11, 12—11; ומבוא, סעיף 52.
19) וצדק כול מעשיך: עיין במבוא, סעיף 36.
20) [ב] רורים לחפציהם: השווה תהלים קיא, ב; סרך 3, 17; קטע 7, 3.

הודיה כד

התאפקות אנשי היחד

מהודיה זו נשתמרו רק סופי השורות האחרונות, שאינם ניתנים עוד להשלמה. בכל זאת מספיקים שרידים אלו כדי ללמדנו, שהיה מדובר כאן על מעלותיהם של אנשי הכת. נושא זה נדיר למדי בהודיות (נדון בדף 6), העוסקות על-פי רוב בענייניו של היחיד; לפיכך מאלף גם המעט שנשתמר בהודיה זו. במיוחד ראויות לתשומת-לב המלים '[מ]תאפקים עד [יום] משפטיכה' (שורה 4), המעידות כי אנשי הכת מתכוננים להתגבר על מתנגדיהם בכוח הזרוע, אבל הם דוחים את התפרצותם לזמן מלחמתו הסופית של האל. ציפייה זו למלחמה העתידה היא הנושא הכולל של מגילת אורי־וחושך ושל דפי הסרך שנמצאו לאחרונה (12—13); בהודיות מצאנו לה רמזים ב-4, 26; 6, 28—36. הטפה ל'התאפקות' — להסתרת הכוונות התוקפניות ולהתנהגות ענוותנית כלפי חוץ — מצויה בסרך 9, 21—23; 10, 19.

(העתק שורה כנגד שורה)

דף 14	1	[בעמך יח] דיו
	2	[אנשי אמת וב]
	3	[ר] בי רחמים וענוי רוח מזוקקי

דף 14 הוא הראשון משלושת הדפים המקוטעים המתחברים לשריד יריעה גדול אחד (עיין במבוא, סעיף 8). מעשר שורותיו העליונות נשתמר רק החצי או השליש האחרון. השורות האמצעיות הן שלמות או כמעט שלמות, בשליש התחתון חסרות רק מלים אחדות מכל שורה.
בדף מקוטע זה באים פעמיים רווחים גדולים (שורות 7; 22), המסמנים את סיומן של הודיות, וכנגד שניהם אתה מוצא את שרידי הנוסחה הפותחת 'אורכה אדוני'. מכאן שבקטע נשתמרו סופה של הודיה אחת (כד), הודיה אחת שלמה (כה) ותחילתה של הודיה שלישית (כו).
1) יח[יו]: שרידים. — 8) [ר] בי: שריד ר' נראה. — וענוי: בספק; אפשר גם: 'ועווי' (כך ביאוצר

2) אנשי אמת: השווה 'בני אמתכה' (7, 30, ועוד); 'בית האמת' (סרך 5, 6), ועיין במילון.
3) וענוי רוח: בא גם באורי־וחושך 14, 7 וב'ברית החדשה' (מתי ה, ג: στρωχοι τῶ σνεύματι). טעמו: ענווים שחוננו ברוח אמת, כמו: 'אביוני חסד' (5, 22; עיין בנאמר שם); ואפשר גם לפרשו: הענווים, השפלים והנכנעים ברוחם, כמו: 'נמהרי־לב' (עיין במילון). 'ענוים' בא עוד בהודיות 5, 21; 18, 14; ובכל מקום אפשר לקרוא גם 'ענויים'. העדפתי כאן את הקריאה 'ענוי' (על 'ענוי'), משום שצורה זו רגילה במקרא ככינוי לצדיקים. ועיין במבוא, סעיף 58. על כל קבוצת הכינויים הזאת. ואם נגרוס כאן 'ענוי רוח' (כלומר: 'ענוי רוח':